

ศึกษาวิเคราะห์หลักการรักษาพยาบาลตามแนวพุทธ
กับการรักษาพยาบาลตามแนวการแพทย์สมัยใหม่

AN ANALYTICAL STUDY OF BUDDHIST AND MODERN HEALTH
CARE PRINCIPLES

นายเทอดศักดิ์ ปฏิภาณวัฒน์

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ
รายวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

ศึกษาวิเคราะห์หลักการรักษายาบาลตามแนวพุทธ
กับการรักษายาบาลตามแนวการแพทย์สมัยใหม่

นายเทอดศักดิ์ ปฏิภาณวัฒน์

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ
รายวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An analytical study of buddhist and modern health care principles

Mr. Therdsak patipanavat

A Thematic Paper Concerning the Qualifying Examination in the Selected in Seminar
on Buddhism and Modern Science Submitted in Partial Fulfillment of the Requirement
for the Award Degree of Doctor of Philosophy

(Buddhist Studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

C.E. 2014

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับสารนิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักการรักษาพยาบาลตามแนวพุทธและการรักษาพยาบาลสมัยใหม่” เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดความรู้ รายวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่ ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร,ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระครูพิพิธสุตาทรร,ดร.)

กรรมการ

(ดร.อุตร จันทวัน)

กรรมการ

(ผศ.ดร.ธีระพงษ์ มีไธสง)

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

ดร.อุตร จันทวัน

ชื่อผู้วิจัย

(นายเทอดศักดิ์ ปฏิภาณวัฒน์)

ชื่อสารนิพนธ์	: ศึกษาวิเคราะห์หลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธและ การรักษาพยาบาลตามแนวการแพทย์สมัยใหม่
ผู้วิจัย	: นายเทอดศักดิ์ ปฏิภาณวัฒน์
ปริญญา	: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
ที่ปริกษาสารนิพนธ์	: ดร.อุดร จันทวัน : ป.ธ. ๔, พ.ม., พธ.บ., M.A.(POL.Se.), พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์เรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อ ๑) ศึกษาหลักการรักษาพยาบาลตามแนวพุทธ ๒) วิเคราะห์หลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธและการรักษาพยาบาลสมัยใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research)

ผลการศึกษาพบว่า

๑. หลักการรักษาโรคทางกาย มี ๓ วิธี คือ การรักษาทางการแพทย์ การใช้ธรรมชาติบำบัด และการรักษาด้วยพลังจิต ส่วนการรักษาโรคทางใจใช้การเจริญวิปัสสนา คือ การใช้ปัญญาพิจารณาเห็นแจ้งตามความเป็นจริงในสังขาร แนวทางการแก้ปัญหาความเจ็บป่วยตามวิธีของพระพุทธเจ้า ๒ ระดับ คือ ระดับโลกียะ มีเป้าหมายเพื่อการบรรเทาทุกข์ยามเจ็บป่วยและระดับโลกุตระ มีเป้าหมายเพื่อการพ้นทุกข์ คือการบรรลุมรรคผลนิพพาน โดยทั้ง ๒ วิธีนี้สามารถนำไปใช้ได้ตามความเหมาะสมและความจำเป็นและความต้องการของแต่ละบุคคลได้เป็นอย่างดี พระพุทธองค์ทรงมีแนวทางในการแก้ปัญหาสุขภาพและความเจ็บป่วย ๒ แนวทางใหญ่ๆ คือ การรักษาโรคด้วยธรรมโอสธ เป็นการนำเอาหลักธรรมชั้นสูงหมวดต่างๆ มาทำการบำบัดรักษา

๒. หลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธและการรักษาพยาบาลสมัยใหม่ (แพทย์ทางเลือก) เป็นวิธีการที่สามารถป้องกันโรคที่จะเกิดขึ้นแก่มนุษย์ทั้งด้านร่างกายและจิตใจได้ แต่ในทางกลับกันเมื่อคนเรามีการดูแลสุขภาพของตนเองก่อนแล้ว เมื่อถึงเวลาหนึ่งการรักษาด้วยวิธีการต่างๆ ที่อาจจะมีความแตกต่างกันตามอาการของโรคก็เป็นเพียงการเยียวยารักษาในระดับหนึ่งเท่านั้น เมื่อร่างกายเกิดความเปลี่ยนแปลงไป สิ่งที่ดีที่สุดคือการป้องกันหรือการดูแลสุขภาพของตนเองก่อน เพราะเราย่อมรู้สาเหตุที่เกิดขึ้นของโรคนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี แล้วปรับสมดุลของร่างกายด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การบริโภคอาหาร การออกกำลังกาย การบริหารจัดการ การอยู่กับธรรมชาติและสุขลักษณะที่ถูกต้อง เป็นการรักษาพยาบาลที่สอดคล้องกับหลักการรักษาพยาบาลทั้งตามแนวพุทธและสมัยใหม่ เพราะเป็นการรักษาที่ต้นเหตุนั่นเอง

Thematic paper : An Analytical Study of the Principles of Medicine as
Depicted in the Vinaya Pitaka

Researcher : Mr. Terdsak Patipanavat

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Thematic supervisor
: Dr. Udorn Chantawan, Pali, B.A., M.A. (Pol. se) Ph.D

Date of graduation : 22 February 2015

ABSTRACT

The objectives of this research were to 1] study on the principle of patient treatment in accordance with Buddhist approach and modern treatment 2] analyze the principle of patient treatment in accordance with Buddhist approach and modern treatment, and it was the qualitative research through the data derived from documentary studies

The findings were as followed :

1. In the physical treatment there were 3 approaches included: Medical Treatment, natural therapies, and it was the treatment through the power of mind, but in the mental treatment, it was healed through the insight development, that is to say; How to use the wisdom to consider and realize as what really it is happened in compounded things. There were 2 levels of the guidelines for solving of the problems involving with the sickness made by the lord Buddha namely: Lokiya level- its target was aimed at suffering relief, and Lokuttara level- its target was aimed at accomplishment of Nirvana, both of them could be brought for utilization as suitable and necessary according to the need of each person very well. The lord Buddha had placed 2 main categories of the guideline for solving of the health problems included: How to make the diseases treatment with Dhamma medicine and how to bring various high groups of doctrines for sickness and illness healing.

2. The principle of patient treatment in accordance with Buddhist Approach and modern treatment [Alternative Medicine] was actually the approach used for prevention of diseases being occurred to human beings in both physical and mental aspects, but in the opposite side if our health had to be taken care first, the treatment with different approaches would have to be made according to symptoms of the disease, this was just only one level of the treatment, when our body had to be changed, what is the best approach of treatment, is prevention or taking care of our health first, because we had already known the cause of each disease very well, then the balance of our body had to be adjusted with different approaches such as

food consumption, exercise, mind training, living with natural and appropriate hygienic condition which is the treatment being harmonious with the principle of patient treatment in accordance with Buddhist approach and modern treatment, because it was the treatment emphasized on the cause of the disease.

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากหลายฝ่าย ขอราบขอบคุณทุกท่านไว้ ณ ที่นี้

ขออนุโมทนาขอบคุณ ดร.อุดร จันทวัน, พระมหาสำราญ กम्मสุโท, ผศ.ดร., ที่ให้ความช่วยเหลือ แนะนำ ตรวจสอบ และให้คำปรึกษาเป็นอย่างดีในการทำสารนิพนธ์ รวมทั้งเจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ห้องสมุด และเจ้าหน้าที่หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกท่านที่คอยให้การช่วยเหลือในทุกๆ ด้าน ตลอดถึงกัลยาณมิตรระดับปริญญาเอกทุกรูป/คน ที่คอยให้คำแนะนำและให้กำลังใจจนสารนิพนธ์ เล่มนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

สุดท้าย ขอราบขอบพระคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการผลักดัน สนับสนุน และเป็นกำลังใจ ขอภัยที่ไม่ได้ระบุนาม แต่อย่างไรก็ตามขอให้ทุกท่านเข้าใจว่าความสำเร็จนี้ เกิดขึ้นได้เพราะท่านคนหนึ่งที่ได้เป็นผู้ร่วมสร้างสรรค์ในการทำงานวิจัยนี้

ขอมอบความดีและประโยชน์ของสารนิพนธ์เล่มนี้ น้อมบูชาพระรัตนตรัย ขออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลบูชาบิดามารดา ครูอาจารย์ พระอุปัชฌาย์ ตลอดถึงผู้มีอุปการคุณทุกท่าน

นายเทอดศักดิ์ ปฎิภาณวัฒน์

๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย	๑๔
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๔
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๕
บทที่ ๒ หลักการรักษายาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธ	๑๖
๒.๑ หลักการรักษายาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธ	๑๖
๒.๒ ความหมายและความสำคัญของการรักษายาบาลตามแนวพุทธกับการรักษายาบาลผู้ป่วยตามแนวทางการแพทย์สมัยใหม่	๒๗
๒.๓ โรคที่ปรากฏในพระพุทธานุศาสน์	๑๙
๒.๔ สาเหตุของการเกิดโรค	๒๐
๒.๕ วิธีการรักษายาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธ	๒๒
๒.๖ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการรักษายาบาลผู้ป่วย	๒๘
๒.๘ สรุป	๓๔
บทที่ ๓ หลักการรักษายาบาลผู้ป่วยแนวพุทธและการรักษายาบาลสมัยใหม่	๓๕
๓.๑ วิเคราะห์หลักการรักษายาบาลผู้ป่วยแนวพุทธ	๓๕
๓.๒ วิเคราะห์หลักการรักษายาบาลผู้ป่วยตามแนวทางการแพทย์สมัยใหม่	๓๖

๓.๓	เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างหลักการ รักษาพยาบาลผู้ป่วยแนวพุทธกับหลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วย ตามแนวทางการแพทย์สมัยใหม่	๓๘
๓.๔	สรุป	๘๙

บทที่ ๔	สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๔๐
๔.๑	สรุปผลการวิจัย	๔๐
๔.๒	อภิปรายผล	๔๑
๔.๓	ข้อเสนอแนะ	๔๓

บรรณานุกรม	๔๔
ประวัติย่อผู้วิจัย	๔๗

สัญลักษณ์/คำย่อและการอธิบายสัญลักษณ์/คำย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในสารนิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬารามราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬารามราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ เรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

การใช้คำย่อชื่อพระไตรปิฎก เริ่มจากอักษรย่อชื่อคัมภีร์ ตามด้วยวงเล็บที่ใช้ แล้วตามด้วยเล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น

ที.สี. (บาลี) ๙/๒๗๖/๙๗. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลกชนธรรคบาลี พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๒๗๖ หน้าที่ ๙๗

ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลกชนธรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๒๗๖ หน้าที่ ๙๘

การอธิบายอักษรย่อพระวินัยปิฎก (บาลีและไทย)

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	
๔-๕	วิ.ม.	(บาลี) = วินัยปิฎก	มหาวคคปาติ (ภาษาบาลี)
	วิ.ม.	(ไทย) = วินัยปิฎก	มหาวรรค (ภาษาไทย)
๗	วิ.จุ.	(ไทย) = วินัยปิฎก	จุฬวรรค (ภาษาไทย)

การอธิบายอักษรย่อพระสุตตันตปิฎก (บาลีและไทย)

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	
๑๐	ที.ม.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาบาลี)
	ที.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฏิการวรรค (ภาษาไทย)
๑๒	ม.ม.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
	ม.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก (ภาษาไทย)
๑๔	ม.อุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก (ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (ภาษาไทย)
๑๖	ส.นิ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค (ภาษาไทย)
๑๗	ส.ข.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค (ภาษาไทย)
๑๘	ส.สพ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค (ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๔	อง.ทสก	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ธ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)

ช.อ.	(บาลี)	=	ช.อ. ธรรมปทอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ช.อ.	(ไทย)		ช.อ. ธรรมปทอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาถือว่าความเจ็บป่วยเป็นปัญหาสำคัญของมนุษย์เช่นเดียวกับปัญหาเกี่ยวกับความแก่และความตาย เพราะความเจ็บป่วยนั้นเป็นกระบวนการของชีวิตที่ดำเนินไปตามกฎแห่งธรรมชาติซึ่งใครๆ ไม่อาจปฏิเสธได้ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายได้”^๑ อาการเจ็บป่วยทางร่างกายมีผลกระทบต่อจิตใจโดยตรง เรียกว่าป่วยทั้งทางกายและทางใจไปพร้อมๆ กัน ดังนั้น มนุษย์จึงพยายามแสวงหาวิธีการเอาชนะความเจ็บป่วยด้วยรูปแบบวิธีการต่างๆ เพื่อให้ตนเองปลอดภัยจากอาการเจ็บป่วยนั้น ในสมัยโบราณมนุษย์ใช้หลักการรักษาพยาบาลผู้ที่มีอาการเจ็บป่วยด้วยวิธีการทางธรรมชาติ เพราะมนุษย์อยู่กับธรรมชาติจึงรักษาพยาบาลโดยใช้ธรรมชาติบำบัด กล่าวคือใช้ยาสมุนไพรที่หาได้ตามธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นแบบรับประทาน แบบทา แบบพอกภายนอก ผู้ที่จะทำการรักษาพยาบาลได้ต้องเป็นผู้รู้และเข้าใจเกี่ยวกับยาสมุนไพรที่มีอยู่อย่างหลากหลายในธรรมชาติเป็นอย่างดี จึงจะสามารถนำมาประกอบ หรือปรุงเป็นยารักษาผู้ป่วยได้ตามอาการของโรคที่เกิดขึ้น ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก หมวดเภสัชขันธ์กะ ซึ่งระบุถึงการรักษาพยาบาลโรคต่างๆ ด้วยเภสัช ๕ ชนิด คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย พร้อมทั้งยาสมุนไพรที่ได้จากต้นไม้ต่างๆ เช่น เปลือกไม้ ใบไม้ ผลไม้ ยางไม้ แร่ธาตุต่างๆ เช่น เปลือกกำมะถันผง มูลโคแห้ง แก้วโรคพุพองและกลืนตัว และยานัตถ์ แก้ว ปวดหัว^๒ เป็นต้น

หลักการรักษาพยาบาลแนวพุทธนั้น พระพุทธเจ้า ทรงเล็งเห็นความสำคัญในการรักษาพยาบาลภิกษุด้วยหวังว่าจะให้มีสุขภาพดี ปราศจากความเจ็บป่วย เมื่อสุขภาพของภิกษุดีแล้ว ก็เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมเพื่อการบรรลุมรรคผลนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้เอง พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธ สามารถแสวงหาเภสัช (สมุนไพร) มาทำการรักษาโรคและให้เป็นไปตามอาการของโรค ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรคว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตรากไม้ที่เป็นยา คือ ขมิ้น ขิงสด ข่า ว่านเปราะ ว่านน้ำ อุตพิต แผลก แห้วหมู และรากไม้ที่ใช้เป็นยาชนิดอื่นๆ ที่มีอยู่แต่ไม่ใช่เป็นของเคี้ยวของฉัน เธอรับประทานแล้วเก็บไว้ฉันเมื่อมีเหตุจำเป็นจึงฉันได้”^๓

พระพุทธองค์ ทรงมีคามเชี่ยวชาญในการรักษาพยาบาลโรคที่เกิดขึ้นทางใจโดยเฉพาะ กล่าวคือ ทรงเป็นแพทย์ทางวิญญาณ ท่านเปรียบเทียบโรคที่เกิดขึ้นทางร่างกายบางโรค สามารถรักษาตามแนวทางของแพทย์แผนปัจจุบันก็หายได้ แต่โรคทางวิญญาณ คือโรคทางความคิดหรือโรค

^๑ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๙๙-๑๐๐.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐/๔๔.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๖.

ทางกิเลสตัณหา ได้แก่ จิตหรือมโนส่วนลึกที่เป็นไปในอำนาจของกิเลส โดยเฉพาะอวิชชาหรือมิจฉาทิฐิต้องใช้แพทย์ทางวิญญาณที่มีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ คือ “พระพุทธเจ้า” มารักษาด้วยยาขนานเอกคือ “ธรรมะ” เท่านั้นจึงจะหายขาดจากโรคทางวิญญาณนี้ได้”^๔ พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการรักษา คือการตรวจดูด้วยญาณ เมื่อรู้ภาวะของเหล่าสรรพสัตว์แล้ว ทรงวางยา (การแสดงธรรม) โดยใช้ธรรมะบำบัดตามสมควรแก่อุปนิสัยของแต่ละคน เพื่อเป็นการสกัดกั้นต้นตอของโรคที่นอนเนื่องในสันดาน ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า^๕ ธรรมะบางหมวด เมื่อฟังแล้วพิจารณาตาม ทำให้จิตใจสงบระงับ ผ่อนคลาย เป็นสมาธิ ส่งผลไปถึงกายทำให้หายโรคทางกายและทางใจได้เหมือนดังครั้งที่พระมหากัสสปะอาพาธ พระพุทธองค์ ได้เสด็จไปเยี่ยมอาการแล้ว ทรงแสดงโพชฌงค์ ๗ ให้ฟังพระมหากัสสปะได้พิจารณาตามธรรมนั้น หายจากโรคนั้นได้

การแพทย์สมัยใหม่โดยเฉพาะในสังคมไทย จำแนกเป็น ๒ ระบบ คือ แพทย์แผนไทย และแพทย์แผนปัจจุบัน การบำบัดรักษาความเจ็บป่วยแบบดั้งเดิม เป็นไปอย่างเรียบง่าย โดยอาศัยยาสมุนไพรที่มีอยู่ตามธรรมชาติ การดูแลเอาใจใส่ของคนในครอบครัวหรือชุมชน อาศัยความรู้ด้านวิชาการแพทย์แผนโบราณ^๖ ที่มีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาความเจ็บป่วย การปลูกฝังแนวความคิด ความเชื่อในเรื่องความเจ็บป่วย ทุกข์ทรมานและความตายตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดแนวทางปฏิบัติในกรณีที่ต้องเผชิญกับความเจ็บไข้ รวมทั้งความตาย ตามค่านิยมทางวัฒนธรรมไทย เมื่อสังคมไทยเจริญขึ้น มีการติดต่อกับชาวตะวันตกได้รับความรู้วิทยาการต่างๆ มาพัฒนาระบบการแพทย์ให้มีความเจริญก้าวหน้า ดังที่เรียกกันว่าแพทย์แผนปัจจุบันจนได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ลักษณะการดูแลรักษาความเจ็บป่วยด้วยการแพทย์แบบดั้งเดิมถูกลดบทบาทและความนิยมลง ความเป็นมาของการแพทย์แผนไทย มีรากฐานจากการแพทย์อายุรเวทของอินเดียพร้อมกับเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย ปรัชญา แนวคิดและหลักการ จึงได้รับอิทธิพลจากการแพทย์ของอินเดีย และพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ มุ่งเน้นความเป็นองค์รวม (Holism) ของบุคคลที่ประกอบด้วยร่างกาย (Body) จิตใจ (Mind) สังคมและสิ่งแวดล้อมที่มีการทำงานที่สัมพันธ์กัน มีความสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ เมื่อใดที่มนุษย์มีชีวิตเบี่ยงเบนไปจากกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ร่างกายของมนุษย์จะเสียสมดุล เกิดการเจ็บป่วย ปรัชญาการแพทย์แผนไทยถือว่า การเจ็บป่วยนั้นมีสาเหตุมาจากความไม่สมดุลภายในตัวผู้ป่วยหรือไม่สมดุลกับสิ่งภายนอกและสิ่งแวดล้อม เช่น ดิน น้ำ อากาศ และฤดูกาล หรือการวินิจฉัยว่าการเจ็บป่วยมีสาเหตุมาจากที่ร่างกายไม่สมดุลทั้งระบบ ดังปรากฏในคัมภีร์แพทย์แผนโบราณของไทย

^๔ พุทธทาสภิกขุ, แก่นพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๑), หน้า คำนำ.

^๕ พระครูอินทสารวิจิตร อินทสโร (กิจโร), “ศึกษาการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรและธรรมโอสถที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓.

^๖ ศศิธร เชมภีรัตน์, “การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมกับการแพทย์แผนไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๗๐.

เช่น คัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย กล่าวถึงองค์ประกอบของร่างกายของมนุษย์ความสมดุล ความแปรปรวน อันเป็นที่ตั้งของการเกิดโรค รวมทั้งการบำบัดรักษาด้วยการรักษาสมดุลต่างๆ^๗

ร่างกายมนุษย์ประกอบด้วยธาตุกัมมฐาน ๔ (กรรมฐาน คือ ธาตุกรรมฐานที่พิจารณา ธาตุเป็นอารมณ์ คือ กำหนดพิจารณาภายใน แยกเป็นส่วนๆ ให้เห็นว่าเป็นธาตุแต่ละอย่างไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา)^๘ เช่น **ปถวิธาตุ** ธาตุดิน คือธาตุที่มีลักษณะแน่นแข็ง ภายในตัวก็มี ภายนอกตัวก็มี กล่าวเฉพาะที่เป็นภายใน กำหนดเป็นธาตุที่ประกอบขึ้นเป็นส่วนต่างๆ ของร่างกาย หรือทำให้ร่างกายมีสิ่งยึดเหนี่ยวเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ซึ่งประกอบด้วยกันทั้งหมด ๒๐ ประการ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหาร ใหม่ออาหารเก่า และมันสมอง หรือสิ่งอื่นใดก็ตามในตัว ที่มีลักษณะแน่นแข็ง เป็นต้น **อาโปธาตุ** ธาตุ น้ำ คือ ธาตุที่มีลักษณะเอิบอาบ ภายในตัวก็มี ภายนอกตัวก็มี กล่าวเฉพาะเป็นภายใน สำหรับกำหนด พอให้สำเร็จประโยชน์ ที่ประกอบด้วยน้ำ ๑๒ ประการ คือ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตรหรือสิ่งอื่นใดก็ตามในตัว ที่มีลักษณะเอิบอาบ เป็นต้น **เตโชธาตุ** ธาตุไฟ ทางกายแพทย์ แผนไทยระบุว่าธาตุที่ทำให้เกิดความอบอุ่นในร่างกาย ประกอบด้วย ๔ ประการคือ ไฟที่ยังกายให้อบอุ่น ไฟที่ ยังกายให้ทรุดโทรม ไฟที่ยังกายให้กระวนกระวาย ไฟที่ ยังอาหารให้อบอุ่น หรือสิ่งอื่นใดก็ตามในตัว ที่มีลักษณะร้อน เป็นต้น **วาโยธาตุ** ธาตุลม ทางกายแพทย์ แผนไทยจะกำหนดไว้ ๖ ประการคือ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้ ลมชาน ในลำตัว ลมหายใจ หรือสิ่งอื่นใดก็ตามในตัวที่มีลักษณะพัดผ่นไป เป็นต้น ธาตุทั้ง ๔ ที่เป็น องค์ประกอบทั้งหมดของร่างกาย มนุษย์นี้ ถือเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการเจ็บไข้ ถ้าธาตุทั้ง ๔ อยู่ในสภาพที่สมดุล ร่างกายก็จะอยู่ปกติสุข แต่ถ้าเมื่อใดก็ตามที่ธาตุทั้ง ๔ เกิดการขาดสมดุล ร่างกายจะเกิดความเจ็บป่วย การรักษาโรคที่เกิดจากการขาดสมดุลของธาตุจึงเป็นการปรับสภาพร่างกายให้ กลับมามีความสมดุลดังเดิม ได้แก่ การใช้ตัวยาประจำธาตุ แก้อาการที่หย่อน กำเริบ หรือฟิการ นอกจากนี้ ในคัมภีร์แพทย์ แผนโบราณของไทย ยังได้อธิบายถึงความเจ็บป่วยอันเนื่องมาจาก ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความแปรปรวนของฤดูกาล (อุตุ ปริณามชาวาท) ความเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากวัย จากเวลา และจากสถานที่ที่ที่เป็ที่ตั้งของการเกิด โรคอีกด้วย

แพทย์แผนไทยเป็นระบบการแพทย์ที่พัฒนาควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงของสภาพ สังคมไทย จึงทำให้การแพทย์แผนไทยมีลักษณะและรูปแบบเฉพาะตัวซึ่งสะท้อนถึงวัฒนธรรมความ เชื่อของคนไทยในอดีต องค์ความรู้ส่วนใหญ่ได้จากตำราและคัมภีร์แพทย์ซึ่งเชื่อว่ามีที่มาจาก การแพทย์อายุเวชของอินเดีย โดยการคัดลอกสืบทอดกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ความรู้ด้านการพยาบาล ส่วนใหญ่มักไม่มีการเปลี่ยนแปลงจากตำราที่บรรพบุรุษสะสมมา นอกจากความรู้ที่ได้จากตำราแล้ว ความรู้บางส่วนยังได้จากการสะสมประสบการณ์การต่อสู้กับปัญหาความเจ็บป่วยต่างๆ ด้วยวิธีการ สังเกต ทดลองใช้ คัดเลือก และถ่ายทอดสืบทอดกันมาเกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ทางการแพทย์

^๗ เรื่องเดียวกัน, “การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมกับการแพทย์ แผนไทย”, หน้า ๗๘-๗๙.

^๘ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๘/๒๕๑-๒๕๒, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๘/๓๐๗-๓๐๘.

ในลักษณะนี้ จึงเป็นความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งอาจมีความแตกต่างหลากหลายในแต่ละท้องถิ่นหรือชุมชน^๔

จึงสรุปได้ว่า เมื่อใดที่มนุษย์มีชีวิตเบี่ยงเบนไปจากกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ ร่างกายของมนุษย์จะเสียสมดุล เกิดการเจ็บป่วย การรักษาพยาบาลด้วยยาสมุนไพรตามแนวพุทธจึงเป็นวิธีการที่สอดคล้องกับธรรมชาติซึ่งหมอผู้ทำการรักษาต้องมีความรู้ความเข้าใจในยาสมุนไพรที่จะนำมาประกอบปรุงขึ้นเป็นยารักษาโรคตามอาการที่เกิดขึ้นทางร่างกาย ส่วนการรักษาพยาบาลตามแนวแพทย์สมัยใหม่ แพทย์ที่ทำการรักษาก็อาจวินิจฉัยโรคตามอาการเช่นกัน แล้วทำการรักษาไปตามอาการโดยใช้เครื่องมือทางการแพทย์และยาที่มีประสิทธิภาพสูงมาช่วยในการบำบัดรักษา แต่การรักษาผู้ป่วยที่เป็นโรคทางใจต้องใช้ธรรมะมาทำการบำบัดรักษาที่ปรุงขึ้นตามอุปนิสัยของผู้ป่วยและเมื่อผู้ป่วยทางใจได้รับการรักษาโดยการใช้อนุธรรมมาบำบัดแล้วก็สามารถหายขาดจากอาการที่ป่วยได้อย่างถาวร

จากหลักการและเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจใคร่ที่จะศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีการรักษาพยาบาลตามแนวพุทธและการรักษาพยาบาลตามแนวแพทย์สมัยใหม่ เพื่อนำผลที่ได้จากการวิจัยมาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตได้อย่างแท้จริง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธในพระวินัยปิฎก

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธและการรักษาพยาบาลตามแนวแพทย์สมัยใหม่

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยในครั้งนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์หลักการรักษาพยาบาลตามแนวพุทธกับการรักษาพยาบาลตามแนวการแพทย์สมัยใหม่

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

๑.๓.๒.๑ เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยศึกษาค้นคว้าหลักการรักษาพยาบาลตามแนวพุทธในพระวินัยปิฎก

๑.๓.๒.๒ เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ การรักษาพยาบาลตามแนวแพทย์สมัยใหม่โดยศึกษาจากเอกสาร หนังสือ สิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๔.๑ การรักษาพยาบาลแนวพุทธ หมายถึง การรักษาโรคที่เกิดขึ้นกับผู้ป่วยทั้งทางกายและทางใจ โดยใช้สมุนไพรและธรรมะบำบัด

^๔ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, ระบบการแพทย์พื้นบ้านในชนบทไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักปลัดกระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๓๕), หน้า ๙๓.

๑.๔.๒ การรักษาพยาบาลตามแนวแพทย์สมัยใหม่ หมายถึง การรักษาโดยใช้เครื่องมือทางการแพทย์และยาที่มีประสิทธิภาพสูงมาช่วยในการบำบัดรักษา

๑.๔.๓ สมุนไพร หมายถึง ยาไทยที่หมอผู้ทำการรักษาได้มาจากธรรมชาติกล่าวคือ ต้นไม้ รากไม้ เปลือกไม้ ไต้แก๊ว ขมิ้น ขิงสด ข่า เป็นต้น ที่ยังไม่ได้ประกอบขึ้นเป็นยา

๑.๔.๔ ธรรมะบำบัด หมายถึง การรักษาโรคทางความคิดหรือโรคทางกิเลสต้นเหตุได้แก่ จิตหรือมโนส่วนลึกที่มันเป็นได้ด้วยอำนาจของกิเลส โดยเฉพาะคืออวิชชาหรือมิจฉาทิฐิ

๑.๔.๕ ตำรับยาไทย หมายถึง ส่วนผสมของสมุนไพรจำนวนมากว่าหนึ่งส่วนที่หมอยาได้ประกอบขึ้นเป็นตำรับยาเพื่อรักษาผู้ป่วยตามอาการของโรค

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่างๆดังนี้

๑. เอกสาร

พุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ในหนังสือ “ธรรมศาสตร์: ปรัชญาแห่งความพอเพียง” ว่า ปัญหาของมนุษย์ทุกชนิดควรจะถูกต้องลงไปด้วยศาสตร์คือ ธรรมะ ปัญหาเกิดขึ้นได้ทุกอย่าง ทุกทาง ปัญหาทุกยุคทุกสมัยของมนุษย์ เป็นปัญหาทางกาย, ปัญหาทางจิตและปัญหาทางวิญญาณ ทั้งหมดนี้ เป็นปัญหาส่วนบุคคล ความก้าวหน้าทางวัตถุมี อย่างรวดเร็วรุนแรงมาก เพราะใครๆ ก็ชอบ แล้วทำได้ง่าย ส่วนเรื่องทางจิตยังไม่ค่อยมีการค้นคว้า^{๑๐}

พระครูอมรธรรมนิเทศ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือแนวทางนักเทศน์ว่า การเทศน์ก็เหมือนการบอกยารักษาโรค กิเลส เป็นเสมือนโรค แต่เป็นโรคทางใจแล้วกำเริบไปทางร่างกาย เช่น มือชอบทำร้ายคนอื่น ประหารคนอื่น ปากชอบด่าคนอื่นถ้าไม่รักษาศีลก็จะเป็นมากขึ้น ธรรมะก็เหมือนยารักษาโรค คือมีศีล พระพุทธเจ้าเป็นเสมือนนายแพทย์ผู้ชำนาญการทุกโรค สามารถจัดยารักษาโรคได้ถูกทุกโรค พระสงฆ์สาวก เปรียบเสมือนศิษย์หมอที่ได้รับตำรายาสืบต่อมา การแสดงธรรม ก็เหมือนการบอกยารักษาโรค ต้องบอกให้ถูกต้อง ถ้าบอกยาผิดก็อาจเป็นอันตรายแก่ผู้ใช้ได้ การบอกยาได้ถูกต้องนั้น ต้องบอกให้ครบบริบูรณ์ทุกประการ อย่าซ่อนเงื่อนวิชา คือบอกให้ผู้รับยาสามารถนำไปใช้ได้ผล คือโรคหายจากการใช้ยาที่รับไป โดยผู้บอกต้องเน้นหลักการ ๓ อย่าง ได้แก่ (๑) บอกตัวยา ว่าคือยาอะไร เทียบด้วยหลักปริยัติ (๒) บอกวิธีใช้ ว่าจะรับประทานก่อน-หลังอาหาร วันละกี่ครั้ง เทียบด้วยการปฏิบัติ และ (๓) บอกสรรพคุณยา ว่าใช้แล้วได้ผลอย่างไร ยานี้ใช้แก้โรคอะไร เทียบด้วยปฏิเวธ^{๑๑}

สมพร บุขราทิจ กล่าวไว้ในหนังสือ “พุทธวิธี จิตบำบัด” ว่าพุทธวิธี จิตบำบัดเป็นการรักษาโดยอิงมนุษยวิทยา (Humanistic Approach) เกี่ยวกับปรัชญา การคิดอย่างมีเหตุผล และพระพุทธศาสนาจัดอยู่ในประเภทนี้ สรุปได้ความว่าการนำพระพุทธศาสนาใช้ในการทำจิตบำบัดทำได้สองทาง คือ การศึกษาปฏิบัติธรรมโดยตรง มีเป้าหมายคือการบรรลุธรรม เข้าถึงภาวะที่จิต

^{๑๐} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมศาสตร์: ปรัชญาแห่งความพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร: มิตรสัมพันธ์กราฟฟิค, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗-๑๘, ๒๑.

^{๑๑} พระครูอมรธรรมนิเทศ, แนวทางนักเทศน์, (บุรีรัมย์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนวัดพระพุทธบาทเขากระโดง, ๒๕๕๓), เอกสารประกอบการเรียนการสอน.

สงบ สันทุกข์ และอีกทางหนึ่งนั้นเป็นการนำหลักพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ ซึ่งเป้าหมายของการรักษา (การปฏิบัติธรรม) คือ การค้นหาว่ามีอะไรตกค้างอยู่ในใจบ้าง จัดสิ่งตกค้างอันเป็นสิ่งปนเปื้อนออกไปจากใจ เมื่อใจสะอาดมี สิ่งปนเปื้อนน้อยลงเท่าใดการรับรู้ โลกการรู้จักชีวิตก็จะเป็นจริงมากขึ้น สิ่งเร้าต่างๆ ที่เคยทำให้จิตใจว้าวุ่น ไม่สงบ ก็ไม่มีอิทธิพลอีกต่อไป เป็นใจที่ สงบ เอิบอิ่มรู้จักโลก รู้จักชีวิตตามที่ เป็นจริง และมีสุขภาพจิตสมบูรณ์^{๑๒}

เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ ได้กล่าวถึงหลักพระพุทธศาสนาที่มีต่อหลักการทางการแพทย์แผนไทยว่า การแพทย์แผนโบราณหรือการแพทย์แผนไทยเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยมานับพันปี และด้วยวิถีชีวิตที่เป็นชาวพุทธ การดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ และตาย จึงเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น การแพทย์แผนไทยจึงอาศัยแนวทางของพระพุทธศาสนาเป็นหลักด้วยเช่นกัน และหลักการนั้นก็คือหลักที่ว่า ความเจ็บป่วยมิได้มองแค่เชื้อโรค หากแต่มีสาเหตุมาจากสมุฏฐานสี่ประการ คือ ธาตุสมุฏฐาน ซึ่งประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ^{๑๓}

สิวลี ศิริโล ได้กล่าวไว้ในรายงานการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ และเกณฑ์ตัดสินปัญหาจริยธรรมทางการแพทย์ ในสมัยปัจจุบัน” ได้ศึกษาถึงโครงสร้างของพุทธ จริยศาสตร์ในประเด็นเกี่ยวกับความดี ความจริงสูงสุดของชีวิต บ่อเกิดของความดีความจริง เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมทางพุทธศาสนาเถรวาท และการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในการตัดสินใจเลือกการกระทำของแพทย์พร้อมทั้งสัมภาษณ์พระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนาเถรวาทผลการศึกษาพบว่า โครงสร้างของพระพุทธจริยศาสตร์สามารถนำไปเป็นประโยชน์ทางการแพทย์ ในการดูแลรักษาผู้ป่วยได้อย่างสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของคนไทยได้อย่างเหมาะสม^{๑๔}

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ได้เขียนเรื่อง แนวคิดไทยเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วย สรุปได้ว่าไสยศาสตร์เป็นผลลัพธ์ของกระบวนการปรับตัวทางสังคมและการแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจของมนุษย์ ไสยศาสตร์มีทั้งเป็นรูปธรรมทางกายภาพและเป็นนามธรรมอันประกอบขึ้นด้วยอำนาจลึกลับศักดิ์สิทธิ์ที่กำหนดและแบ่งตามความเป็นไปของชีวิตมนุษย์และธรรมชาติทั้งปวง อำนาจเหล่านี้แฝงเร้นและสิ่งสถิตอยู่ในสรรพสิ่งทุกหนทุกแห่ง โดยมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น ผีฟ้า ผีแถน รุกขเทวดา เจ้าที่ อำนาจศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ สามารถก่อให้เกิดคุณและโทษได้ หากใครละเมิดกฎเกณฑ์อันศักดิ์สิทธิ์ อาจบันดาลให้เกิดเคราะห์กรรมต่างๆ รวมทั้งความเจ็บป่วยขึ้นได้^{๑๕}

นวลฉวี วรรณนันท ได้รวบรวมจากหนังสือนาฬิกาชีวิต ซึ่งเป็นหนังสือที่อาจารย์สุทธิวิธส์ คำภา ได้บรรยายเกี่ยวกับการดูแลรักษาสุขภาพโดยใช้ลูกตุ้ม (Pendulum) มาเป็นอุปกรณ์

^{๑๒} สมพร บุษราทิจ, ศ.นพ., **พุทธวิธีจิตบำบัด**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์นันทพันธ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๗๒-๒๗๓.

^{๑๓} เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ, **การแพทย์แผนไทย การแพทย์แบบองค์รวม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๓๙), หน้า ๓๔.

^{๑๔} สีวลี ศิริโล, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ จริยธรรม และเกณฑ์ตัดสินปัญหาจริยธรรมทางการแพทย์ในสมัยปัจจุบัน”, **รายงานการวิจัย**, (ภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๑), หน้า ๔.

^{๑๕} โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, **แนวคิดไทยเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วยในภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๒**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๖), หน้า ๓-๖๔.

ในการประเมินสุขภาพแบบองค์รวม สรุปใจความได้ว่า ท่านได้ Pendulum จากแพทย์ประจำตัว ประธานาธิบดีเวเนซุเอล่า แล้วนำมาพัฒนาประสานกับภูมิรัฐภูมิธรรมที่กว้างขวางและลึกซึ้ง นำ Pendulum มาประเมินภาวะสุขภาพโดยวิธีทางธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพสูง อีกทั้งได้เผยแพร่ความรู้เรื่องสุขภาพ โรคภัยไข้เจ็บที่เกิดจากมูลเหตุตามพระไตรปิฎก คือ กรรม จิต พลังและร่างกาย อาหารซึ่ง Pendulum สามารถช่วยประเมินภาวะทั้ง ๔ มิติ ได้อย่างละเอียดถี่ถ้วนและแก้ปัญหาได้ดีรอบด้านและมีประสิทธิผล^{๑๖} อาจารย์สุทธิวิธส์ คำภา ได้กล่าวอีกว่าการแพทย์ตะวันออกถือว่า กลางวันและกลางคืนมีความสัมพันธ์กับสุขภาพของมนุษย์อย่างแยกไม่ออก โดยมองลึกลงไปว่าเวลา ๒๔ ชั่วโมงในวันหนึ่งนั้น ภายในร่างกายของมนุษย์ยังมีการไหลเวียนของพลังชีวิต (ลมปราณ) ที่ผ่าน อวัยวะในร่างกายซึ่งประกอบด้วยอวัยวะต้นและอวัยวะกลาง อวัยวะต้น หมายถึง หัวใจ ปอด ม้าม ตับ ไต อวัยวะกลาง หมายถึง กระเพาะอาหาร ฤๅณน้ำดี ลำไส้ใหญ่ ลำไส้เล็ก กระเพาะปัสสาวะ ระบบ ความร้อนของร่างกาย การไหลเวียนของพลังชีวิตที่ผ่านแต่ละอวัยวะนั้นจะใช้เวลา ๒ ชั่วโมง ทั้งหมด ๑๒ อวัยวะ รวมเป็น ๒๔ ชั่วโมงคือ ๑ วัน เรียกว่า “นาฬิกาชีวิต”^{๑๗}

๒. งานวิจัย/วิทยานิพนธ์

พระมหาปองปริดา ปริบุญโณ (จำปาศรี) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การป้องกันและการรักษาโรคตามหลักพระพุทธศาสนา” พบว่า พระพุทธศาสนาได้แบ่งโรคเป็น ๒ ประเภท คือ โรคทางกาย และโรคทางใจ รวมทั้งศึกษาถึงการรักษาและการป้องกันโรคดังกล่าวโดยปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ผลการศึกษาพบวิธีการรักษาโรคทางกาย ๓ วิธี คือ การรักษาทางการแพทย์ การใช้ธรรมชาติบำบัด และการรักษาด้วยพลังจิต และพบวิธีการรักษาโรคทางใจด้วยการเจริญวิปัสสนา คือ การใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นแจ้งตามความเป็นจริงในสังขาร^{๑๘}

พระอธิการไพศาล กิตติภทโท (บำรุงแคว้น) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาในการบำรุงรักษาจิตผู้ป่วย” พบว่า ร่างกายและจิตใจทั้งสองนี้มีความสัมพันธ์กัน เมื่อมนุษย์ป่วยทางด้านร่างกาย จิตใจก็พลอยกระทบกระเทือนไปด้วย ในทำนองเดียวกัน เมื่อมนุษย์ไม่สบายใจ ร่างกายก็พลอยกระทบกระเทือนไปด้วย การบำบัดรักษาต้องดำเนินควบคู่กันไปทั้งด้านร่างกายและจิตใจ บางคนป่วยใจมากกว่าป่วยกาย เมื่อจิตใจสำคัญกว่าร่างกาย เช่นนี้ พระพุทธศาสนาจึงเน้นเรื่องการดูแลจิตใจเป็นสำคัญ การนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบำบัดดูแลผู้ป่วยด้านจิตใจ เป็นวิถีทางบำบัดรักษาที่มี เหตุผลทางวิทยาศาสตร์รองรับ ส่งผลให้การบำบัดโรคทางกายหายได้ไวหรือไม่ลุกลามไป การศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับการแพทย์และการเยียวยา ๒ ด้าน คือ ด้านสัจธรรม คือการดูแลรักษาชีวิตตามธรรมชาติ กับด้านจริยธรรม คือ

^{๑๖} นวลฉวี วรรณพันธ์, นาฬิกาชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทฟ้าอภัยจำกัด, ๒๕๔๘), หน้าแนะนำ.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, นาฬิกาชีวิต, หน้า ๗.

^{๑๘} พระมหาปองปริดา ปริบุญโณ, “การป้องกันและการรักษาโรคตามหลักพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕.

การดูแลรักษาโรคที่เกิดขึ้นทั้งทางกายและจิตใจด้วยการเน้นการกระทำที่ถูกต้องดีงามเป็นประโยชน์ แก่คนไข้อย่างแท้จริง^{๑๙}

สร้อยสุตา อัมอรุณรักษ์ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ผลของการฝึกอานาปานสติภาวนาที่มีต่อ ภาวะสุขภาพจิต” โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างของบุคคลทั่วไปที่ เข้าอบรมอานาปานสติภาวนา ณ ธรรมาธรรมนานาชาติ สวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นชาย ๓๘ คน หญิง ๒๕ คน ผล การศึกษา พบว่า ภายหลังจากการเข้าอบรมแล้วสุขภาพจิตของผู้ เข้าอบรมที่มีภาวะสุขภาพจิตอยู่ใน เกณฑ์ปกติ มีลักษณะไม่เปลี่ยนแปลง แต่ก็มี แนวโน้มที่ดีขึ้นกว่าก่อนเข้าอบรม กลุ่มที่มีแนวโน้มของ ภาวะจิตไม่ดี ตอบว่ารู้สึกดีขึ้นในทุกด้าน ส่วนผู้ที่มี การรับรู้ผิดปกติเห็นว่าเหมือนเดิม^{๒๐}

อุทัยวรรณ เลาประเสริฐสุข ได้ทำการศึกษาเรื่อง “พุทธวิธีบรรเทาทุกข์ยามเจ็บป่วย” พบว่า แนวทางการแก้ปัญหาความเจ็บป่วยตามวิธีของพระพุทธเจ้าว่ามีอยู่ ๒ ระดับ คือระดับโลกียะ เป็นพุทธวิธีที่ทรงมีเป้าหมายเพื่อการบรรเทาทุกข์ยามเจ็บป่วยและระดับโลกุตระเป็นพุทธวิธีที่ทรงมี เป้าหมายเพื่อการดับทุกข์ คือ บรรลุพระนิพพาน โดยทั้ง ๒ วิธีนี้ สามารถนำไปเลือกใช้ได้ตามความ เหมาะสม และมีความจำเป็นกับความต้องการของแต่ละบุคคลได้อย่างดียิ่ง พระพุทธเจ้าทรงมี แนวทางในการแก้ ปัญหาสุขภาพและความเจ็บป่วย ๒ แนวทางใหญ่ๆ คือ ๑) การป้องกัน ด้วยการ ดูแลรักษาสุขภาพอนามัยอย่างครบถ้วนทั้งทางด้านกายภาพและจิตภาพ ๒) การรักษาโรคด้วยพระ ธรรม ซึ่งทรงนำเอาหลักธรรมชั้นสูงหมวดต่างๆ ที่ทรงได้จากการตรัสรู้มาบำบัดรักษาโรค^{๒๑}

เกศณี ลิ้มบุญสืบสาย ได้วิจัยการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจที่ปรากฏ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาสรุปว่า แพทย์ที่มีคุณธรรมอย่างนี้ รู้ธรรมะอย่างนี้ จะสามารถสอนและพูดจา ให้คนไข้สบายใจ อยู่เหนือความเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่กลัวความตายมีความสบายใจก็ จะทำให้ผู้ป่วยหาย ได้เร็วเพราะความสบายใจเหมือนธรรมปิติ แพทย์จึงควรเป็นอัมมิกแพทย์ คือมีธรรมะ เผยแพร่ธรรม ะ แล้วใช้ธรรมะนั้นให้เกิดแก่ผู้ป่วย^{๒๒}

ไมตรี สุทธิจิตต์ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “อาหารสำหรับการรักษาผู้ติดเชื้อเอชไอวีและผู้ติดเชื้อเอดส์ จากการศึกษาพบว่า ผู้ป่วยโรคเอดส์มักขาดวิตามินหลายชนิดและขาดสารแอนติออกซิแดนท์ การบกพร่องอาหารที่สำคัญจะทำให้ผู้ป่วยทรุดลงได้รวดเร็วและมักจะสัมพันธ์กับความรุนแรงของโรค ผลการวิจัยมีแนวโน้มว่า ปัจจัยสำคัญที่สามารถยับยั้งโรคเอดส์ได้คือโภชนาการและอาหารซึ่งมีความสัมพันธ์กับการเกิดโรคเอดส์มาก เช่น อาการเบื่ออาหาร น้ำหนักตัวลดลง พบว่า ผู้ติดเชื้อเอช

^{๑๙} พระอธิการไพศาล กิตติภทโท (บำรุงแก้ว), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาในการบำรุงรักษาจิตผู้ป่วย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔.

^{๒๐} สร้อยสุตา อัมอรุณรักษ์, “ผลการฝึกอานาปานสติภาวนาต่อภาวะสุขภาพจิต”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๗.

^{๒๑} อุทัยวรรณ เลาประเสริฐสุข, “การศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีบรรเทาทุกข์ยามเจ็บป่วย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗.

^{๒๒} เกศณี ลิ้มบุญสืบสาย, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๖.

ไอวีและโรคเอดส์ได้รับอาหารบางอย่างจะมีการแสดงและเป็นพิษ จะทำให้ความต้านทานต่อโรคลดลง อาการป่วยโรคเอดส์จะยิ่งรุนแรงมากขึ้น แต่หากผู้ป่วยได้รับอาหารที่ดีและเหมาะสม สภาพผู้ป่วยจะบรรเทาและหายไป การดูแลด้านโภชนาการในโรคเอดส์จึงมีความสำคัญมาก ผู้ป่วยต้องได้อาหารเฉพาะซึ่งมีความเหมาะสมควบคู่กับยารักษาโรค^{๒๓}

เอกชัย ปัญญาวัฒนกุลและคณะ ได้ทำการศึกษา “โครงการศึกษาประสิทธิภาพยาไทย” มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลทางคลินิกของยาไทย (ยาแผนโบราณ) ที่ได้รับการคัดเลือกในการรักษาโรคหรืออาการเจ็บป่วยที่กำหนด เพื่อศึกษาผลข้างเคียงของตำรับยาแผนโบราณที่ได้รับการคัดเลือกและเพื่อให้ผู้ประกอบโรคศิลปะแผนโบราณแบบประยุกต์ได้เรียนรู้และมีประสบการณ์ การวิจัยทางคลินิก ประชากรที่ศึกษาคือผู้ป่วยที่มารับการบริการรักษาโรคที่โรงพยาบาลชุมชน ๔ แห่ง คือ โรงพยาบาลสวรรค์โลก จ.สุโขทัย โรงพยาบาลเรณูนคร จ.นครพนม โรงพยาบาลกาบเชิง จ.สุรินทร์ โรงพยาบาลสูงเนิน จ.นครราชสีมาและโรงพยาบาลอายุรเวทวิทยาลัย (ชีวโกมาภัจจ์) ๑ แห่ง โดยคณะผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์การคัดเลือกผู้ป่วยและกำหนดยาไทยที่ต้องการศึกษาและผลทางคลินิกทั้งหมด ๔ ตำรับ คือ ยาริดสีดวงทวาร ยาเพชรสังฆาต ยาเลือดงามและยาปราบชมพูทวีป ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ คือ ๑) ยาริดสีดวงทวาร (พื้นที่วิจัยคืออายุรเวทวิทยาลัย) ศึกษาผู้ป่วย ๑๖ คน พบว่า ผู้ป่วยหายจากอาการโรค ๑๔ ราย (ร้อยละ ๘๗.๕) ไม่หาย ๒ ราย (ร้อยละ ๑๒.๕) ไม่พบอาการข้างเคียง ๒) ยาริดสีดวงทวาร (พื้นที่วิจัยคือรพ.เรณูนคร) ศึกษาผู้ป่วย ๒๕ ราย พบว่า ผู้ป่วยดีขึ้นและหายไป ๒๒ ราย (ร้อยละ ๘๘) และพบอาการข้างเคียง ๑ รายโดยไม่มีอาการอ่อนเพลีย ๓) ยาเพชรสังฆาต ยาริดสีดวงทวาร (พื้นที่วิจัยคือรพ.สวรรค์โลก) ศึกษาผู้ป่วย ๗ ราย พบว่า ผู้ป่วยหายจากอาการโรค ๕ ราย (ร้อยละ ๗๑.๔) และผู้ป่วยที่มีอาการหายไปบางอาการ ๑ ราย (ร้อยละ ๑๔.๓) และไม่พบอาการข้างเคียง ๔) ยาเลือดงาม (พื้นที่วิจัยคือ รพ.กาบเชิง) ศึกษาผู้ป่วย ๔๐ ราย พบว่า ผู้ป่วยหายและบรรเทา ๔๐ ราย (ร้อยละ ๙๖.๕) และพบว่ามีอาการข้างเคียง ๕) ยาปราบชมพูทวีป ยาริดสีดวงทวาร (พื้นที่วิจัยคือ รพ.สูงเนิน) ศึกษาผู้ป่วย ๒๗ ราย พบว่า ผู้ป่วยมากกว่าครึ่งหายจากอาการป่วยและมีอาการข้างเคียง^{๒๔}

มาลี อาณากุลและบุษกร เมธางกูร ได้กล่าวไว้ในหนังสือธรรมานามัยซึ่งได้แนวคิดในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมจากศาสตราจารย์นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ สรุปใจความได้ว่าหลักธรรมานามัยเป็นหลักการบูรณาการทางสุขภาพที่มีองค์ประกอบย่อย ๓ ส่วน คือ กายานามัย จิตตานามัยและชีวิตานามัย เป็นระบบที่ช่วยแก้ปัญหาวิกฤติของภาวะสุขภาพด้วย การปรับใช้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในการดำเนินชีวิตตามวิถีแบบไทยๆ กระบวนการดูแล

^{๒๓} ไมตรี สุทธิจิตต์, “อาหารสำหรับการรักษาผู้ติดเชื้อเอชไอวีและผู้ติดเชื้อเอดส์”, บทคัดย่อภาควิชาเคมี คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙. อ้างใน สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข, รวมบทคัดย่องานวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: องค์การส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ, ๒๕๔๓) หน้า ๕๖.

^{๒๔} เอกชัย ปัญญาวัฒนกุลและคณะ, “โครงการศึกษาประสิทธิภาพยาไทย”, บทคัดย่อ, (สุรินทร์: สำนักงานสาธารณสุขสุรินทร์, ๒๕๓๘.) อ้างใน สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข, รวมบทคัดย่องานวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: องค์การส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ, ๒๕๔๓) หน้า ๖๗-๖๘.

รักษาแบบองค์รวมคือการดูแลสุขภาพโดยวิธีการต่างๆ ในสภาพปกติมากกว่าการรักษาในภาวะที่เจ็บป่วย หรือแม้เวลาเจ็บป่วยก็นำเอาวิธีการต่างๆ ที่สอดคล้องกันเพื่อให้มีประสิทธิภาพต่อการรักษาอย่างถูกวิธี การปฏิบัติตามหลักธรรมานามัยเป็นทางเลือกหนึ่งในการดูแลรักษาร่างกายและจิตใจตนเองก่อนที่จะเจ็บป่วย ให้ความสำคัญกับการปรับธาตุให้สมดุลด้วยอาหาร การออกกำลังกาย การจัดสิ่งแวดล้อม การฝึกสมาธิและวิปัสสนาเพื่อรักษาคุณภาพของร่างกายและจิตใจให้มากที่สุด^{๒๕}

นิรุจน์ อุทธา และสงวนศักดิ์ พลโยธา ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบการแพทย์แผนไทยแบบผสมผสานด้วยวิธีการใช้สมุนไพรในการดูแลตนเองของผู้ป่วยโรคข้อและกระดูกเสื่อมและศึกษารูปแบบการให้บริการบริการในสถานบริการสาธารณสุขจังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า ชนิดของสมุนไพรที่มีความเหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของผู้ป่วยโรคข้อและกระดูกเสื่อมที่ได้รับการพัฒนาและทดลองใช้ คือ โพล โดยนำมาทำเป็นน้ำมันโพลสำหรับถูวนวดและทำเป็นลูกประคบ ส่วนสมุนไพรที่ใช้สำหรับการรับประทาน คือ ต้นไมยราบ ด้วยวิธีการนำมาทำเป็นชาสำหรับดื่มวันละ ๔ เวลา ก่อนอาหารและก่อนนอน ผลการทดลองใช้ในผู้ป่วยกลุ่มทดลองจำนวน ๑๒๔ คนเป็นเวลา ๓ เดือน พบว่า ผู้ป่วยมีอาการดีขึ้น (ร้อยละ ๘๒.๕, ๗๘.๒, และ ๗๕.๔) ในกลุ่มที่อาการไม่รุนแรง (ไม่พึงพยายาแผนปัจจุบัน) มีอาการปานกลาง (พึงพยายาแผนปัจจุบันบางครั้ง) และกลุ่มที่มีอาการรุนแรง (ต้องพึงพยายาแผนปัจจุบันเป็นประจำ) ตามลำดับ และมีความแตกต่างจากกลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สำหรับการศึกษาการนำใบไม้ไปใช้แบบผสมผสานกับยาแผนปัจจุบันในสถานอนามัย พบว่า สามารถให้บริการแบบผสมผสานได้เป็นอย่างดีแต่มีข้อจำกัดด้านการจัดทำเป็นผลิตภัณฑ์ที่ยังไม่สะดวกต่อการใช้และจัดเก็บ หากได้รับการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่มีความเหมาะสม ทันสมัยก็จะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปพัฒนาการใช้แบบผสมผสานกับยาแผนปัจจุบันในสถานบริการสาธารณสุขได้^{๒๖}

จิตาพร ฐิพัฒน์นาวัง ได้ทำการศึกษาเรื่องการตรวจหาสารสเตียรอยด์ในยาลูกกลอนที่มีจำหน่ายในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา จากการศึกษาการพัฒนาวิธีการวิเคราะห์หาการปนปลอมของสารสเตียรอยด์ในยาแผนโบราณซึ่งมีจำหน่ายในร้านขายยา ร้านขายของชำบริเวณวัดและด้วยยาแผนโบราณที่ส่งมาทำการตรวจวิเคราะห์หาการปนปลอมโดยวิธีการที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ สเตียรอยด์ที่ทำการวิเคราะห์มี ๒ ชนิด คือ เพรดนิโซโลน (prednisolone) และเด็กซ์ชาเมทาโซน (dexamethasone) การวิเคราะห์หาการปนปลอมที่เหมาะสมคือการใช้วิธี ทีแอลซี (TLC = Thin-layer chromatography) ผลการวิเคราะห์หาการปนปลอมของสารสเตียรอยด์ในยาแผนโบราณพบว่า ยาซึ่งขึ้นทะเบียนตำรับถูกต้องตามกฎหมายไม่พบการปนปลอม ส่วนยาแผนโบราณซึ่งจำหน่าย

^{๒๕} มาลี อาณากุลและบุษกร เมธางกูร, เอกสารการสอนชุดวิชาหลักธรรมานามัย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๔๓), หน้า ๒.

^{๒๖} นิรุจน์ อุทธาและสงวนศักดิ์ พลโยธา, “การพัฒนาระบบการแพทย์แผนไทยแบบผสมผสานด้วยวิธีการใช้สมุนไพรในการดูแลตนเองของผู้ป่วยโรคข้อและกระดูกเสื่อมและศึกษารูปแบบการให้บริการบริการในสถานบริการสาธารณสุขจังหวัดขอนแก่น”, **รวมบทความงานวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต**, โครงการพัฒนาดำรง สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: องค์การส่งเสริมการค้าผ่านศึก, ๒๕๔๓), หน้า ๕๙.

ทั่วไปตามร้านขายของชำ บริเวณวัด หรือตัวอย่างที่ส่งมาทำการวิเคราะห์ พบว่า มีการปนปลอมของสารสเตียรอยด์มากกว่า ๕๐%^{๒๗}

จุฑามาศ วาริแสงทิพย์ ได้ทำการศึกษาเรื่องการฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยโรคไตวายเรื้อรังระยะสุดท้ายด้วยธรรมชาติ ผลการศึกษา พบว่า ความซึมเศร้าและคุณภาพชีวิตในกลุ่มควบคุมระหว่างก่อนและหลังการศึกษาไม่มีความแตกต่างกันมีนัยสำคัญทางสถิติ ภาวะความซึมเศร้าของกลุ่มที่ทำการทดลองสวดมนต์ และกลุ่มที่สวดมนต์ร่วมกับการทำสมาธิ มีแนวโน้มว่าจะลดลง ส่วนกลุ่มที่ทำสมาธิ ความซึมเศร้าลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P \text{ value} = 0.01$) คุณภาพชีวิตทางด้านร่างกายของทั้งสามกลุ่ม เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยกลุ่มที่ทำการทดลองสวดมนต์ คุณภาพชีวิตเพิ่มขึ้นในมิติหน้าที่ทางกายภาพ (PF) และสุขภาพทั่วไป (GH) ($P \text{ value} = 0.01$) คุณภาพชีวิตของกลุ่มที่ทำสมาธิเพิ่มขึ้นในมิติของหน้าที่ทางกายภาพ (PF) ($P \text{ value} = 0.01$) ค่าเฉลี่ยของมิติทางสุขภาพ (PCS) และสุขภาพโดยรวมเมื่อเปรียบเทียบกับหนึ่งปีก่อน (RHT) และคุณภาพชีวิตในกลุ่มที่สวดมนต์ร่วมกับการทำสมาธิเพิ่มขึ้นในมิติของสุขภาพทั่วไป (GH) อัตราการเต้นของหัวใจและอัตราการหายใจในกลุ่มที่สวดมนต์ลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P \text{ value} < 0.01$ และเท่ากับ 0.02 ตามลำดับ) และกลุ่มที่สวดมนต์ร่วมกับการทำสมาธิ อัตราการหายใจเท่านั้นลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P \text{ value} < 0.01$) จึงสรุปได้ว่า ธรรมชาติด้วยวิธีการทำสมาธิ ทำให้ภาวะซึมเศร้าของผู้ป่วยไตวายเรื้อรังระยะสุดท้ายลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P \text{ value} < 0.01$) ธรรมชาติด้วยการสวดมนต์ การทำสมาธิ และการสวดมนต์ร่วมกับการทำสมาธิทำให้คุณภาพชีวิตในมิติของด้านร่างกายของผู้ป่วยดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ อีกทั้งอัตราการเต้นของหัวใจและอัตราการหายใจในกลุ่มที่สวดมนต์ ลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และอัตราการหายใจเท่านั้นในกลุ่มที่สวดมนต์ร่วมกับการทำสมาธิ ลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ^{๒๘}

สุรพงษ์ อินทรวีเชียร ได้ศึกษาดำรับยาสมุนไพรที่มีอยู่ในเขตอำเภอโพธาราม จังหวัดหนองคาย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารวบรวมความรู้เกี่ยวกับตำรับยาสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้ในการรักษาผู้มีอาการเจ็บป่วย จากหมอพื้นบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตท้องที่อำเภอโพธาราม จังหวัดหนองคาย จำนวน ๒๘ ราย ในปีพ.ศ. ๒๕๓๗ โดยการสัมภาษณ์จากการศึกษา พบว่า หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่มีอายุอยู่ ระหว่าง ๖๑-๗๐ ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาที่ ๔ (ร้อยละ ๗๑.๔๓) มีอาชีพหลัก คือ การทำนา ทำไร่ (ร้อยละ ๗๘.๕๗) มีประสบการณ์ในการใช้ยาสมุนไพร อยู่ระหว่างอายุ ๒๑-๓๐ ปี (ร้อยละ ๓๒.๑๔) ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากหมอพื้นบ้าน (ร้อยละ ๔๒.๘๖) ไม่มีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ (ร้อยละ ๘๕.๗๑) และยังให้บริการรักษาอยู่ (ร้อยละ ๘๕.๗๑) สำหรับตำรับยาสมุนไพร มี ๑๕๕ ตำรับ มีจำนวนสมุนไพร ๔๖๐ รายการ ส่วนใหญ่ใช้ในการรักษากลุ่มอาการ/โรค ระบบทางเดิน

^{๒๗} จิตาพร ฐิพัฒน์วงศ์, “การตรวจหาสารสเตียรอยด์ในยาลูกกลอนที่มีจำหน่ายในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา”, *รวมบทความงานวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต*, โครงการพัฒนาตำราสถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: องค์การส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ, ๒๕๔๓), หน้า ๕๙.

^{๒๘} จุฑามาศ วาริแสงทิพย์, “การฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยไตวายเรื้อรังระยะสุดท้ายด้วยธรรมชาติ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

อาหาร (ร้อยละ ๒๘.๓๐) สมุนไพรส่วนใหญ่หาได้ตามหมู่บ้าน (ร้อยละ ๓๖.๗๔) รองลงมาหาได้ตามโคก (ร้อยละ ๓๒.๓๕) พันธุ์ไม้จะเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง (ร้อยละ ๒๒.๙๙) รองลงมาจะเป็นพวกต้นล้มลุก (ร้อยละ ๑๑.๗๖) ส่วนที่มาใช้จะเป็นแก่น ต้น เถา (ร้อยละ ๒๕.๑๓) รองลงมาจะเป็นพวกหัวเหง้า (ร้อยละ ๑๔.๗๑) จากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า สมุนไพรโดยมากจะมีอยู่ตามหมู่บ้านและเป็นไม้จำพวกยืนต้นซึ่งในอนาคตหากขาดการจัดการที่ดี จะก่อให้เกิดปัญหาการขาดแคลนสมุนไพรและภูมิปัญญาขาดการสืบทอดจะต้องหาทางอนุรักษ์โดยเร่งด่วน^{๒๙}

สมทรง ณ นคร (ศุภศิลป์) และคณะ ได้ศึกษาเรื่องความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมการใช้สมุนไพรรักษาโรคของชาวชนบทและบุคลากรสาธารณสุขภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมการใช้สมุนไพรรักษาโรคของชาวชนบท พบว่า ชาวชนบททุกคนมีความรู้ว่ามีสมุนไพร คือพืชที่นำมาเป็นยารักษาโรค ชาวชนบทส่วนใหญ่ รู้จักพืชสมุนไพรหลายสิบชนิด หนึ่งในสามของชนบทมีทัศนคติที่ดีต่อการใช้สมุนไพรรักษาโรค ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติ ได้แก่ การอ่านออกเขียนได้ ความถี่ของการอ่านหนังสือ ความถี่ของการฟังวิทยุ และการอาศัยอยู่ร่วมกับบิดามารดา การศึกษาด้านความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรของบุคลากรสาธารณสุขกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ทุกคนมีความรู้ว่ามีสมุนไพร คือพืชที่นำมาเป็นยารักษาโรคได้ อย่างไรก็ตามมีบุคลากรสาธารณสุขบางคนที่มีความรู้ถูกต้องสมบูรณ์ว่า สมุนไพร หมายถึง สัตว์และแร่ธาตุ นอกเหนือจากพืชซึ่งนำมาเป็นยาสมุนไพรรักษาโรคได้ บุคลากรสาธารณสุขเกือบทุกคน รู้จักสมุนไพรหลายสิบชนิดที่ระบุไว้ในหนังสือสมุนไพรเล่มหนึ่ง สามในสี่ของบุคลากรสาธารณสุขกลุ่มตัวอย่าง มีทัศนคติที่ดีต่อการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค เกือบครึ่งหนึ่งของบุคลากรสาธารณสุขเคยใช้สมุนไพรในการรักษาโรค (ร้อยละ ๘๓.๓) รักษาได้หายขาด สำหรับบุคคลที่แนะนำบุคลากรสาธารณสุขส่วนใหญ่ให้ใช้สมุนไพรรักษาโรค ได้แก่ บิดามารดาของบุคลากรสาธารณสุขและบุคลากรการแพทย์แผนปัจจุบัน เหตุที่บุคลากรสาธารณสุขกลุ่มตัวอย่างใช้สมุนไพรรักษาโรค คือ การเชื่อถือในสรรพคุณของสมุนไพรซึ่งใช้กันมาแต่บรรพบุรุษ เช่นเดียวกับเหตุผลของชาวชนบท ในด้านการเคยรักษาผู้ป่วยด้วยสมุนไพร พบว่า บุคลากรเพียงครึ่งหนึ่งเคยแนะนำหรือรักษาผู้ป่วยด้วยสมุนไพร สำหรับการใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านประชากร สังคม และเศรษฐกิจ กับพฤติกรรมการใช้สมุนไพรรักษาโรคของบุคลากรสาธารณสุข พบว่า ไม่มีปัจจัยใดมีอิทธิพลกำหนดพฤติกรรมการใช้สมุนไพรรักษาโรค^{๓๐}

สมรทิพย์ สุรพงษ์ และคณะ ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการตรวจหา Dicoumarol ในยาบำรุงเลือดแผนโบราณ จากรายงานของคณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ พบว่า มีทารกที่มีภาวะเลือดออกโดยไม่มีสาเหตุชัดเจนนั้น ส่วนใหญ่

^{๒๙} สุรพงษ์ อินทวิเชียร, “ตำรับยาสมุนไพรที่มีอยู่ในเขตอำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดหนองคาย”, **รวมบทความวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต**, โครงการพัฒนาศูนย์ สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : องค์การส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ, ๒๕๔๓), หน้า ๖๖.

^{๓๐} สมทรง ณ นคร (ศุภศิลป์) และคณะ, “ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมการใช้สมุนไพรรักษาโรคของชาวชนบทและบุคลากรสาธารณสุขภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, **รวมบทความวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต**, โครงการพัฒนาศูนย์ สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: องค์การส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗๐-๑๗๑.

มารดาได้รับประทานยาบำรุงเลือดแผนโบราณระหว่างให้นม เนื่องจากยาพวกนี้จะมีสาร Coumarin และอนุพันธ์ที่มีฤทธิ์ยับยั้งการแข็งตัวของเลือดได้ จึงได้ทำการตรวจสอบยาบำรุงเลือดแผนโบราณจำนวน ๒๐ ตำรับ โดยใช้การทดสอบทางเคมีและ Thin-Layer Chromatography พบว่า มีอนุพันธ์ของ Coumarin ที่มีฤทธิ์ยับยั้งการแข็งตัวของเลือดได้ คือ Dicoumarin (๑ ตำรับ) และ ๔-hydroxy coumarin (๑ ตำรับ) นอกจากนี้ ก็พบ Coumarin และอนุพันธ์อื่นๆ จากการสุ่มตัวอย่างที่มีสาร Dicoumarol มาอีก ๖ ตัวอย่าง และตำรับที่มี ๔-hydroxy coumarin มาอีก ๕ ตำรับ นำมาตรวจสอบทางเคมี Thin-Layer Chromatography และทางจุลชีววิทยา ปรากฏผลว่า ตัวอย่างที่มีสาร Dicoumarol จะมีเชื้อรา Penicillium spp. ขึ้น ส่วนตัวอย่างที่มี ๔-hydroxy coumarin นี้ไม่พบในสมุนไพรที่ใช้ในตำรับ ชี้ให้เห็นว่า Dicoumarin และ ๔-hydroxy coumarin น่าจะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่มีเชื้อลงไปในแป้นในยา จึงควรที่จะได้มีการศึกษาอย่างละเอียดต่อไป จากการทดลองข้างต้นยังแสดงให้เห็นว่า ยาแผนโบราณส่วนใหญ่ปลอดภัยในด้านสาเหตุของสภาวะเลือดออกผิดปกติในทารก นอกจากนั้นจะถูกปนเปื้อนโดยเชื้อราและแบคทีเรีย^{๓๑}

กิตติพงษ์ แนวกิจ และคณะ ได้ศึกษาเปรียบเทียบปริมาณสารแคปไซซินอยด์ (Capsaicinoids) จากพริกชนิดต่างๆ ในประเทศไทย เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนายาจากสมุนไพรพริกที่นำมาศึกษารวมทั้งสิ้น ๑๐ ตัวอย่าง ประกอบด้วย พริกขี้หนูแดงชนิดยาว จาก ๓ แหล่ง (ขนาด ๐.๘x๖ ซม.) พริกขี้หนูสีแดงชนิดสั้น (ขนาด ๐.๕x๔ ซม.) พริกขี้ฟ้าแดง พริกเหลือง พริกหนุ่ม พริกหยวกเขียว พริกหยวกแดง และพริกขี้หนูแห้ง (ขนาด ๑x๕ ซม.) เปรียบเทียบวิธีวิเคราะห์ปริมาณแคปไซซินอยด์ ๓ วิธี ได้แก่ วิธีกราวิเมตริก (gravimetric) วิธีตามเกสซ์คาร์บอเนตวิธี ๘ (ค.ศ. ๑๙๘๒) และฉบับที่ ๙ (ค.ศ. ๑๙๘๖) ผลการศึกษา พบว่า ปริมาณแคปไซซินอยด์ จากการวิเคราะห์แต่ละวิธีที่เหมาะสมที่สุดในการทำวิจัยครั้งนี้ และสรุปได้ว่า พริกขี้หนูแดงชนิดยาวมีปริมาณแคปไซซินอยด์มากที่สุด คือ ๐.๓๘ เปอร์เซ็นต์ อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้เป็นการศึกษานำร่องสมควรสุ่มตัวอย่างพริกขี้หนูแดงชนิดยาวจำนวนมากขึ้นจากหลายๆ แห่งและฤดูกาลที่แตกต่างกันเพื่อให้ได้ข้อมูลมากขึ้น และสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาผลผลิตยาจากสมุนไพรต่อไป^{๓๒}

^{๓๑} สมรทิพย์ สุรพงศ์ และคณะ, “การตรวจหา Dicoumarol ในยาบำรุงเลือดแผนโบราณ”, **รวมบทความงานวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต**, โครงการพัฒนาตำรา สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: องค์การส่งเสริมการค้าผ่านศึก, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒๓.

^{๓๒} กิตติพงษ์ แนวกิจ และคณะ, “ศึกษาเปรียบเทียบปริมาณสารแคปไซซินอยด์ (Capsaicinoids) จากพริกชนิดต่างๆ ในประเทศไทย”, **รวมบทความงานวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต**, โครงการพัฒนาตำรา สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: องค์การส่งเสริมการค้าผ่านศึก, ๒๕๔๓), หน้า ๗๒.

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary research) ซึ่งมีขั้นตอนในการศึกษา ดังนี้

๑.๖.๑ ศึกษาค้นคว้าเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยศึกษาค้นคว้าหลักการรักษาพยาบาลตามแนวพุทธในพระวินัยปิฎก

๑.๖.๒ ศึกษาค้นคว้าเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ศึกษาค้นคว้าหลักการรักษาพยาบาลตามแนวแพทย์สมัยใหม่ โดยศึกษาจากเอกสาร หนังสือ สิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

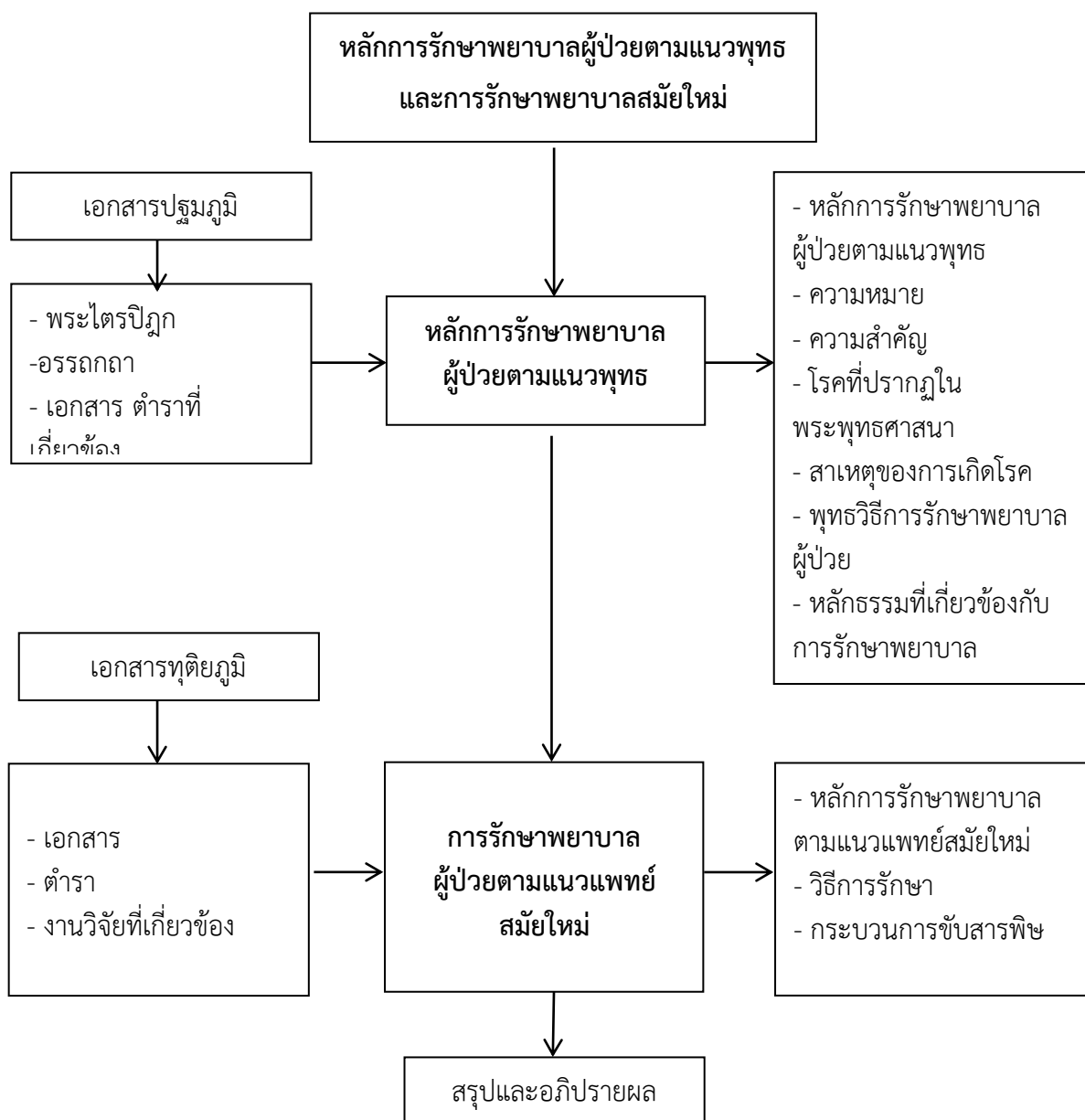
๑.๖.๓ วิเคราะห์ข้อมูล สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ เกิดองค์ความรู้และมีความเข้าใจหลักการรักษาพยาบาลตามแนวพุทธและการรักษาพยาบาลตามแนวแพทย์สมัยใหม่

๑.๗.๒ สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาแนวคิดและหลักการรักษาพยาบาลตามแนวพุทธและการรักษาพยาบาลตามแนวแพทย์สมัยใหม่ มาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้อย่างแท้จริง

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ ๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๒

การรักษาพยาบาลตามแนวพุทธ

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาวิธีการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธ ความหมาย ความสำคัญของวิธีการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธ โรคที่ปรากฏในพระพุทธานุศาสน์ สาเหตุของการเกิดโรค พุทธวิธีการรักษาพยาบาลผู้ป่วย และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการรักษาพยาบาลผู้ป่วย เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจยิ่งขึ้นผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาในรายละเอียดตามลำดับหัวข้อต่อไป

๒.๑ หลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธ

พระพุทธานุศาสน์เกี่ยวข้องกับการแพทย์และการเยียวยาผู้ป่วย ๒ ด้าน คือ ด้านสังฆธรรม คือ การดูแลรักษาชีวิตตามธรรมชาติกับด้านจริยธรรม คือ การดูแลรักษาโรคที่เกิดขึ้นทั้งทางกายและจิตใจโดยเน้นไปที่การกระทำที่ถูกต้องดีงามเป็นประโยชน์แก่คนไข้อย่างแท้จริง การเจ็บไข้่นั้นมีสาเหตุมาจากความไม่สมดุลในตัวผู้ป่วยหรือไม่สมดุลกับสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อม เช่น ดิน น้ำ อากาศ และฤดูกาล หรือการวินิจฉัยว่าการเจ็บป่วยมีสาเหตุมาจากการที่ร่างกายไม่สมดุลทั้งระบบ ดังนั้น เมื่อพระภิกษุอาพาธ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ใช้เภสัชสมุนไพร อาหาร และการใช้วิธีการต่างๆ นอกเหนือจากการใช้ยาในการบำบัดรักษา มีประเด็นที่จะนำมาศึกษาตามลำดับดังนี้

การรักษาพยาบาลตามแนวพระพุทธานุศาสน์เถรวาททางด้านร่างกายนั้น พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นความสำคัญในการรักษาพยาบาลภิกษุด้วยหวังว่าจะให้มีสุขภาพดี ปราศจากความเจ็บป่วยเมื่อสุขภาพของภิกษุดีแล้วก็เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมเพื่อการบรรลุผลนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธานุศาสน์ ด้วยเหตุนี้เอง พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธ สามารถแสวงหาเภสัช (สมุนไพร) มาทำการรักษาโรคและให้เป็นไปตามอาการของโรค ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรคว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตรากไม้ที่เป็นยา คือ ขมิ้น ขิงสด ข่า ว่านเปราะ ว่านน้า อุตพิด แผลก หัวหมู และรากไม้ที่ใช้เป็นยาชนิดอื่นๆ ที่มีอยู่แต่ไม่ใช่เป็นของเคี้ยวของฉัน เธอรับประทานแล้วเก็บไว้ฉันเมื่อมีเหตุจำเป็นจึงฉันได้”^๑ และทรงมีข้อแนะนำเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พยาบาลภิกษุไข้ที่ประกอบด้วยองค์ ๕ ควรพยาบาลภิกษุไข้ คือ (๑) สามารถจัดยา (๒) รู้จักของแสดงและไม่แสดง คือ นำของแสดงออกไป นำของไม่แสดง (๓) ไม่พยาบาลคนไข้เพราะเห็นแก่อำภิส มีจิตเมตตา (๔) ไม่รังเกียจที่จะนำอุจจาระ ปัสสาวะ น้ำลายหรือของที่อาเจียนออกมาไปเททิ้ง (๕) สามารถพูดให้คนไข้เห็นชัด ชวนให้อยากรับไปปฏิบัติ เราใจให้อาหาญแก่ล้ากล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมมีกถาเป็นบางครั้งบางคราว, ภิกษุทั้งหลาย ผู้พยาบาลภิกษุไข้ที่ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล ควรพยาบาลคนไข้”^๒

การรักษาพยาบาลโรคทางด้านจิตใจ พระพุทธเจ้าทรงมีความเชี่ยวชาญในการรักษาพยาบาลโรคที่เกิดขึ้นทางใจโดยเฉพาะกล่าวคือ ทรงเป็นแพทย์ทางวิญญาณ ท่านเปรียบเทียบ

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๖.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๖/๒๔๒.

โรคที่เกิดขึ้นทางร่างกายบางโรค สามารถรักษาตามแนวทางของแพทย์แผนปัจจุบันก็หายได้ แต่โรคทางวิญญาณ คือโรคทางความคิดหรือโรคทางกิเลสตัณหา ได้แก่ จิตหรือมโนส่วนลึกที่เป็นไปในอำนาจของกิเลส โดยเฉพาะอวิชชาหรือมิจฉาทิฐิต้องใช้แพทย์ทางวิญญาณที่มีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ คือ “พระพุทธเจ้า” มารักษาด้วยยาขนานเอกคือ “ธรรมโอสถ” เท่านั้นจึงจะหายขาดจากโรคทางวิญญาณนี้ได้”^๓ พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการรักษา คือการตรวจดูด้วยข่ายคือพระญาณ เมื่อรู้ภาวะของเหล่าสรรพสัตว์แล้ว ทรงวางยา (การแสดงธรรม) โดยใช้ธรรมะบำบัดตามสมควรแก่อุปนิสัยของแต่ละคน เพื่อเป็นการสกัดกั้นต้นตอของโรคที่นอนเนื่องในสันดาน ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า ธรรมะบางหมวด เมื่อฟังแล้วพิจารณาตาม ทำให้จิตใจสงบระงับ ผ่อนคลายเป็นสมาธิ ส่งผลไปถึงกายทำให้หายโรคทางกายและทางใจได้เหมือนดังครั้งที่พระมหากัสสปะอาพาธ พระพุทธองค์ ได้เสด็จไปเยี่ยมอาการแล้วทรงแสดงธรรมเรื่องโพชฌงค์ ๗ ให้ฟังพระมหากัสสปะได้พิจารณาตามธรรมนั้นแล้วหายจากโรคนั้นได้

จึงสรุปได้ว่า หลักเวชกรรมตามแนวพุทธในพระไตรปิฎกนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้สมุนไพร ใช้อาหาร ใช้ความร้อน อนุญาตให้มีการพักผ่อนอิริยาบถ การผ่าตัด และการเย็บ (ภิกษุ) ผู้อาพาธ เป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแล้วและในยุคปัจจุบันนี้ก็ยังถือปฏิบัติกันอยู่ เพราะผู้อาพาธทุกคนเมื่อได้รับกำลังกายและกำลังใจดีจากคนรอบข้างหรือญาติพี่น้องแล้วย่อมสามารถต่อสู้กับโรคภัยและหายจากโรคภัยไข้เจ็บได้ในที่สุด

๒.๒ ความหมายและความสำคัญของการรักษาพยาบาลตามแนวพุทธกับการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวทางการแพทย์สมัยใหม่

๒.๒.๑ ความหมายของการรักษาพยาบาล

การรักษาพยาบาลตามแนวพุทธ หมายถึง การตรวจ การวินิจฉัย และการบำบัดรักษาผู้ป่วยที่เป็นโรคทางกายและทางใจ ซึ่งวิธีการรักษาผู้ป่วยทางกายใช้สมุนไพรในการบำบัดรักษา การรักษาผู้ป่วยทางใจใช้ธรรมะในการบำบัดรักษาหรืออาจจะใช้ทั้งสองอย่างควบคู่กันไป

การรักษาพยาบาลสมัยใหม่ หมายถึง การรักษาโดยใช้เครื่องมือทางการแพทย์และยาที่มีประสิทธิภาพสูงมาช่วยในการบำบัดรักษา

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำที่เกี่ยวข้องกับเวชกรรมแผนไทยไว้ดังนี้^๔

เวช หมายถึง หมอรักษาโรค

เวชกรรม หมายถึง การรักษาโรค

เวชศาสตร์ หมายถึง ชื่อตำราการรักษาโรคแผนโบราณ วิชาว่าด้วยการรักษาโรคและการใช้ยา

^๓ พุทธศาสนิกชน, แก่นพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๑), หน้า คำนำ.

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔๖.

เวชกรรมแผนไทยหมายความว่า การตรวจ การวินิจฉัย การบำบัด หรือการป้องกันโรค ด้วยกรรมวิธีการแพทย์แผนไทย

รุจินาถ อรรถสิษฐ์ ได้ให้ความหมายว่า แพทย์แผนไทย หมายถึง ความรู้และความสามารถในการตรวจวินิจฉัยและรักษาโรคภัยไข้เจ็บ โดยอาศัยพืช สัตว์แร่ธาตุ และวิธีการทางธรรมชาติอื่นๆ ที่ขึ้นกับวัฒนธรรม ความเชื่อและศาสนาของชุมชน ทั้งนี้ รวมไปถึงการส่งเสริมคุณภาพและฟื้นฟูสุขภาพเพื่อให้ร่างกายอยู่ในภาวะสมดุล^๕

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า เวชกรรมแผนไทย หมายถึง การตรวจ การวินิจฉัย และการบำบัดรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรและวิธีอื่นตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทย ซึ่งรวมถึงการให้คำแนะนำในการประพฤติตนให้เป็นไปตามปกติ ไม่ฝืนธรรมชาติและคงไว้ซึ่งการปฏิบัติตนในทางที่ดีต่อสุขภาพ

๒.๒.๒ ความสำคัญของการรักษาพยาบาล

พระพุทธศาสนาและการแพทย์สมัยใหม่ถือว่าความเจ็บป่วยเป็นปัญหาสำคัญของมนุษย์ เช่นเดียวกับปัญหาเกี่ยวกับความแก่และความตาย เพราะความเจ็บป่วยนั้นเป็นกระบวนการของชีวิตที่ดำเนินไปตามกฎแห่งธรรมชาติซึ่งใครๆ ไม่อาจปฏิเสธได้ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้”^๖ อาการเจ็บป่วยทางกายมีผลกระทบต่อจิตใจโดยตรง เรียกว่า ป่วยทั้งทางกายและทางใจไปพร้อมๆ กัน

การมีสุขภาพที่ดีนอกจากจะเป็นการสะท้อนนัยสำคัญของความสุขสบาย (Wellness) ที่มนุษย์มุ่งหวังและปรารถนาแล้วยังนับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิตและเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ปฏิบัติหน้าที่โดยการทำกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุถึงความอยู่ดีมีสุขของชีวิต (Well-Being)^๗ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสย้ำในประเด็นนี้ว่า “ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ”^๘ เพราะการที่มนุษย์มีสุขภาพดีและโรคภัยไม่เบียดเบียนนั้นนับว่าเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญเพียร^๙

^๕ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, เวชกรรมแผนไทย, เอกสารการสอนชุดวิชาเวชกรรมแผนไทย หน่วยที่ ๑-๘, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๘), หน้า ๖.

^๖ อภ.ปญจก (ไทย) ๒๒/๕๓/๙๙-๑๐๐.

^๗ พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทธิโส), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสุขภาพแบบองค์รวมในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับแนวคิดตะวันตก”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^๘ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๓-๕๔/๒๕๔-๒๕๕.

^๙ อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๓-๕๔/๙๒-๙๓.

๒.๓ โรคที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๒.๓.๑ โรค

คำว่า “โรค” ในทางพระพุทธศาสนา มาจากรากศัพท์ภาษาบาลีว่า “รุช” แปลว่า เสียต
 แหว่ มีความหมายว่า สิ่ง que เสียตแหว่ให้เจ็บปวด คำศัพท์ที่มีความหมายว่า เจ็บป่วยหรือโรค มีกล่าวไว้
 อีกหลายคำใช้เรียกต่างๆ กันไป ได้แก่

“โรคาพาธ” หมายถึง ความเจ็บไข้ที่เกิดจากเชื้อโรค

“อาพาธ” หมายถึง ความเจ็บป่วย

“พยาธิ” หมายถึง ความเจ็บป่วย

“อามัย” หมายถึง ความไม่สบาย ตรงข้ามกับอนามัย คือ ความสบาย

ส่วนคำว่า “โรค” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒ ได้ให้ความหมาย
 ไว้ว่า หมายถึง ความเจ็บไข้ ความเจ็บป่วย^{๑๐} ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ
 ทุกอย่าง จึงเป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บได้ ดังนั้น มนุษย์จึงแสวงหาแนวทางใน
 การรักษาโรคด้วยวิธีการต่างๆ เสมอมา

๒.๓.๒ ชื่อโรคต่างๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

โรคที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีมากมายหลายโรค แต่เท่าที่ได้ศึกษาค้นคว้า พบว่า มีโรค
 ชนิดต่างๆ ซึ่งจะได้ยกมากล่าวไว้ดังต่อไปนี้ คือ โรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้นที่ทำให้ โรคกาย โรค
 ศีรษะ โรคใบหู โรคปาก โรคฟัน โรคไธ โรคหืด โรคไข้หวัด โรคไข้ทรพิษ โรคไข้เชื่องซึม โรคท้อง โรค
 ลงแดง โรคจุกเสียด โรคลงราก โรคเรื้อน โรคกลาก โรคมอญคร่อ โรคลมบ้าหมู โรคหิดเปื่อย โรคหิด
 ด้าน โรคคุดทะราด โรคหูด โรคละอองบวม โรคอาเจียนโลหิต โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรค
 ริดสีดวง^{๑๑} โรคอหิวาตกโรค^{๑๒} โรคหนองที่เท้า^{๑๓} โรคหิด โรคตุ่ม โรคกลิ่นตัวแรง โรคอมนุษย์เข้าสิง^{๑๔}
 โรคลม โรคลมขัดยอกตามข้อ โรคเท้าแตก เนื้องอก แผลไม่งอก^{๑๕} โรคพิษงู โรคโดนยาแฝด โรค
 ท้องผูก โรคผอมเหลือง โรคผดผื่นคัน โรคลมในท้อง^{๑๖} โรคร้อนในกาย^{๑๗} โรคเนื้องอกในลำไส้^{๑๘} โรค
 ท้องร่วง^{๑๙} โรคฝี โรคปอด โรคพันธุกรรม^{๒๐} โรคออสกะ^{๒๑} โรคอัมพาต^{๒๒}

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุคส์
 พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๙๗๙.

^{๑๑} อัง. ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๒๙-๑๓๑.

^{๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๐/๑๕๕.

^{๑๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๙/๑๘.

^{๑๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๔/๔๘-๔๙.

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๕-๒๖๗/๕๐-๖๐.

^{๑๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๓/๖๙.

^{๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๘/๗๖.

^{๑๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๓/๑๘๙-๑๙๐.

^{๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๓๙-๒๔๑.

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๖๘/๔๕๔-๔๕๕

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘-๙/๘-๙, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๔/๑๔๕-๑๔๖.

^{๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๙/๑๘๔-๑๘๗.

๒.๓.๒ การจำแนกโรค

พระพุทธเจ้า ทรงจำแนกชนิดของโรคออกเป็น ๒ ชนิด คือ โรคทางกาย (กายิกโรค) และ โรคทางใจ (เจตสิกโรค)^{๒๓}

๑. โรคทางกาย หมายถึง การเจ็บป่วยทางกาย เช่น ป่วยด้วยโรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น โรคในกาย โรคศีรษะ โรคในช่องหู โรคปาก

๒. โรคทางใจ หมายถึง โรคที่เกิดทางใจ เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความอิจฉา ริษยา ความหึงหวง ความวิตกกังวล ความอเล้ยยอวารณ์ ความคับแค้นใจ

๒.๔ สาเหตุของการเกิดโรค

๒.๔.๑ สาเหตุการเกิดโรคทางกาย

การเกิดโรคทางกายมีหลายสาเหตุ คือ โรคเกิดจากดี เสมหะ ลม ไข้สันนิบาต ฤดูแปรปรวน การบริหารไม่สม่ำเสมอ การใช้ความเพียรเกินกำลัง ผลของกรรม หนาว ร้อน หิว กระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ^{๒๔} ธาตุ ๔ ไม่สมดุล^{๒๕} การไม่รู้ประมาณในการบริโภค^{๒๖} การถูกสัมผัสจากเชื้อบุงและสัตว์เลื้อยคลาน^{๒๗} การถูกทำร้าย การมีอายุมาก ความเศร้าโศก และการมีโทษสมาก เป็นต้น

การเกิดโรคทางกายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานี้ ใกล้เคียงกับศาสตร์ทางการแพทย์ มีเพียงสาเหตุเดียวที่มีกล่าวเฉพาะในพระพุทธศาสนา คือ สาเหตุของโรคที่เกิดจากผลกรรมดังพุทธพจน์ที่ว่า

บุคคลในโลกนี้...เป็นผู้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนหินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัสตราบ้าง เพราะกรรมนั้นที่ เขาให้บริบูรณ์ ยึดมั่นไว้อย่างนั้นหลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใดๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโรครมาก

...มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ด้วยฝ่ามือบ้าง...นี้เป็นปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีโรครมาก^{๒๘}

เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น^{๒๙}

บุคคลทำกรรมใด ทางกาย ทางวาจา ทางใจ กรรมนั้นแล เป็นสมบัติของเขา ทั้งเขาจะนำกรรมนั้นไปได้ อนึ่ง กรรมนั้นย่อมติดตามเขาไป ดุจเงาติดตามตัวไป ฉะนั้น^{๓๐}

^{๒๓} วจ.จตุกก . (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗.

^{๒๔} วจ. ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๒๙-๑๓๑.

^{๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑/๓๐๖-๓๐๗, วจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๑/๑๗.

^{๒๖} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๕/๑๓๔.

^{๒๗} วจ.จตุกก . (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๘.

^{๒๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๙๑/๓๕๑.

^{๒๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙/๓๕๐, วจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๘/๑๐๔.

^{๓๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๑/๑๖๐.

“โรคกรรม” พบได้ในการแพทย์แผนปัจจุบันที่ว่า โรคบางชนิดแพทย์ไม่สามารถหาสาเหตุและวินิจฉัยโรคได้ เรียกโรคทำนองนี้ว่า “โรคที่รักษาไม่หาย” หรือ “โรคที่รักษายาก” เป็นต้นทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าเป็น “โรคกรรม” จะรักษาอย่างไร ให้ความพยายามแค่ไหนก็ไม่หายจนกว่าจะสิ้นกระแสแห่งกรรมนั้น

๒.๔.๒ สาเหตุการเกิดโรคทางใจ

การเกิดโรคทางใจ พระพุทธศาสนากล่าวว่า เกิดจากกิเลส ตัณหาครอบงำจิตใจดังพุทธพจน์ว่า “สัตว์ผู้อ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางกายตลอดระยะเวลา ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง ๓ ปีบ้าง ๔ ปีบ้าง ๕ ปีบ้าง ๑๐ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง ๓๐ ปีบ้าง ๔๐ ปีบ้าง ๕๐ ปีบ้าง แม้ยิ่งกว่า ๑๐๐ ปีบ้าง ยังพอมีอยู่ แต่สัตว์ผู้กล่าวอ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางใจตลอดระยะเวลา แม้ครู่เดียวหาได้โดยยาก ยกเว้น ท่านผู้หมดกิเลสแล้ว”^{๓๑}

สำหรับโรคทางใจหรือทางจิตนั้นมีสาเหตุมาจากจิตมีกิเลสตัณหา จึงทำให้ตัณรณเกิดทุกข์ใจ ดังที่ท่านได้แสดงสาเหตุแห่งความทุกข์ไว้ในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร^{๓๒} ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สาเหตุแห่งความทุกข์ (ความเจ็บป่วยทางจิต) อันเป็นความจริงอันประเสริฐนี้คือตัณหา อันให้เกิดภพใหม่ ประกอบด้วยความกำหนดเพิลิตเพลินในอารมณ์ เพลินไปทีนั้นทีนี้ ได้แก่ ความอยากในกาม ความอยากเป็น ความไม่ยอมยกมืออยากเป็น (ความเปื้อนหนาย)” เพราะตัณหาเป็นสาเหตุนี้เอง จึงทำให้มนุษย์ตัณรณทางจิตอย่างไม่มีเวลาหยุดนิ่ง เกิดเป็นโรคทางด้านจิตใจอยู่ตลอดเวลา จนถึงกับพระองค์ ตรัสว่า “นตถิ ตณฺหา สมนํ”^{๓๓} แปลว่า “แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี”^{๓๔} เพราะแม่น้ำอันยังมีเวลาเต็ม แต่แม่น้ำคือตัณหาไม่มีเวลาเต็ม ไม่มีเวลาพัก ไหลไปเรื่อยๆ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายความยิ่งใหญ่ของตัณหาถึงกับอุทานว่า พุดถึงความสูงของตัณหา พรหมโลกก็ยังต่ำไป พุดถึงความกว้าง จักรวาลก็แคบเกินไปเสียแล้ว ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ผู้ที่จะยืนยันตนเองปราศจากโรคทางจิตแม้ชั่วครู่เดียวไม่ปรากฏ ยกเว้นพระอรหันต์ผู้สิ้นกิเลสอสาสะแล้วเท่านั้น^{๓๕} รากเหง้าของกิเลสทั้งหลายมีอยู่ ๓ ประการ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง^{๓๖}

สรุปว่า สาเหตุของการเกิดโรคทางกาย อาจเกิดจากฤดูแปรปรวน การบริหารไม่สม่ำเสมอ การใช้ความเพียรเกินกำลัง ผลของกรรม หนาว ร้อน หิว กระหาย ปวด อูจจา ระปวด ปัสสาวะ ธาตุ ๔ ไม่สมดุล การไม่รู้ประมาณในการบริโภค การถูกสัมผัสจากเชื้อบุงและสัตว์เลื้อยคลาน การถูกทำร้าย การมีอายุมาก ความเศร้าโศก และการมีโทษะมาก เป็นต้น ส่วนสาเหตุของการเกิดโรคทางใจเกิดจากกิเลสและตัณหาบารุรณาจนาทำให้มนุษย์ได้รับผลกระทบ

^{๓๑} อัง.จตุกก . (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗.

^{๓๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๑๗.

^{๓๓} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๒๕/๑๕๑/๑๑๐.

^{๓๔} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒๕/๒๕๑/๑๑๐.

^{๓๕} พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), พระสงฆ์กับสาธารณสุขชุมชน, เอกสารประกอบการสอนรายวิชาสาธารณสุขในพระไตรปิฎก ชุดที่ ๓, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนวัดพระพุทธบาทเขากระโดง จังหวัดบุรีรัมย์, มปป.), หน้า ๖.

^{๓๖} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๕., ม. มุ (ไทย) ๑๒/๘๙/๘๓.

ทางด้านจิตใจทั้งโดยตรงและโดยอ้อม และเจ็บป่วยได้ในที่สุด สำหรับโรคกรรม จะรักษาอย่างไร ใช้ความพยายามแค่ไหนก็ไม่หาย จนกว่าจะสิ้นกระแสแห่งกรรมนั้น

๒.๕ วิธีการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธ

หลักเวชกรรมในทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการบำบัดรักษาและป้องกันโรคที่เกิดขึ้นกับพระองค์และพระภิกษุสงฆ์ที่อาพาธทางกายและทางใจดังนี้

๒.๕.๑ ทางด้านร่างกาย

๒.๕.๑.๑ ร่างกายประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ วาโยธาตุ เตโชธาตุ ธาตุที่ ๕ คือ อากาศธาตุ มีลักษณะเป็นช่องว่าง ได้แก่ ตา หู จมูก ปาก คอ ทวารหนัก ทวารเบา^{๓๗}

๒.๕.๑.๒ ความไม่สมดุลของธาตุ ๔ ทำให้เกิดโรคทั้งทางกายและทางใจ ดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า อาพาธมีดี มีเสมหะ มีไข้ เป็นสมุฏฐาน อาพาธเกิดแต่ฤดูแปรปรวน การบริหารไม่สม่ำเสมอ ความเพียรเกินกำลัง วิชาของกรรม ความหนาว ความร้อน ความเครียด ความหิวกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ความสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลาน^{๓๘}

๒.๕.๑.๓ โรค การตรวจโรค และการวินิจฉัยโรค มีการสืบประวัติ ดูอาการ วินิจฉัยทางพุทธจักขุ ดังกรณีของมัลลิกุลทลี แล้วเสด็จไปโปรด เขาเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธองค์ก่อนเสียชีวิต จิตเป็นสุข หรือกรณีทรงเตือนสติพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ทรงอึดอัดพระวรกายเนื่องจากเสวยพระกระยาหารมากกว่า “มนุษย์ผู้มีสติทุกเมื่อรู้จักประมาณในโภชนะ ย่อมมีเวทนาเบาบาง เขาย่อมแก่ช้า ครองอายุได้นาน” พระองค์ทรงชื่นชมในพุทธภาสิตและทรงน้อมนำไปปฏิบัติ

๒.๕.๒ วิธีการรักษาพยาบาลโรคทางกาย

๒.๕.๒.๑ การใช้เภสัชสมุนไพร

ในครั้งพุทธกาลเมื่อหมู่ภิกษุสงฆ์เกิดอาพาธ พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธานุญาตให้ภิกษุมิเครื่องยาต่างๆ ไว้ใช้ตามความจำเป็นและตามความเหมาะสมแก่โรคดังนี้

“เภสัช ๕” ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้งและน้ำอ้อย เป็นได้ทั้งยาและมิคุณประโยชน์ทางโภชนาการ ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธด้วยโรคผอมเหลืองฉันอาหารไม่ได้ รับประเคนแล้วเก็บไว้ฉันได้นาน ๗ วัน และฉันได้ตลอดเวลา

“น้ำมันเหลวที่เป็นยา” ได้แก่ มันเหลวหมี มันเหลวปลา มันเหลวปลาฉลาม มันเหลวหมู มันเหลวลา ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธเป็นไข้ รับประเคนแล้วฉันในเวลากลางวันคือเวลาเพลเท่านั้น

“รากไม้ที่เป็นยาชนิดต่างๆ” ได้แก่ ขิงสด ว่านน้ำ ว่านเปราะ อดุพิต ข่าแฝก แห้วหมูหรือรากไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นๆ ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉัน ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธ เมื่อรับประเคนแล้วสามารถเก็บไว้ได้และให้ฉันเฉพาะเวลาที่จำเป็น

“น้ำฝาดที่เป็นยาชนิดต่างๆ” ได้แก่ น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดโมกมัน น้ำฝาดขี้กา น้ำฝาดบอระเพ็ด น้ำฝาดกระถินพิมาน หรือน้ำฝาดที่เป็นยาชนิดอื่นๆ ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉัน ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธ เมื่อรับประเคนแล้วสามารถเก็บไว้ได้และให้ฉันเฉพาะเวลาที่จำเป็น

^{๓๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๑๔-๑๑๙/๑๒๖-๑๓๐.

^{๓๘} อัง. ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๒๘-๑๓๑.

“ใบไม้ที่เป็นยาชนิดต่างๆ” ได้แก่ ใบสะเดา ใบโมกมัน ใบขี้กา ใบแมงลัก ใบฝ้ายหรือใบไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นๆ ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉันทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธ เมื่อรับประทานแล้วสามารถเก็บไว้ได้และให้ฉันเฉพาะเวลาที่จำเป็น

“ผลไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นๆ” ได้แก่ ลูกพลีลังคะ ตีปลี พริก สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลโกฐ หรือผลไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉันทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธ รับประทานแล้วเก็บไว้ได้ให้ฉันได้เฉพาะเวลาที่จำเป็น

“ยางไม้ที่เป็นยาชนิดต่างๆ” ได้แก่ หิงคุ ยางเคียวจากหิงคุ ยางเคียวจากเปลือกหิงคุ ยางจากยอดต้นต้นตะกะ ยางจากใบต้นตะกะ ยางเคียวจากต้นตะกะ กายานหรือยางที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉันทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธรับประทานแล้วเก็บไว้ได้ให้ฉันได้เฉพาะเวลาที่จำเป็น

“เกลือที่เป็นยาชนิดต่างๆ” ได้แก่ เกลือสมุทร เกลือดำ เกลือสินเธาว์ เกลือดินโป่ง เกลือหุง หรือเกลือที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉันทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธรับประทานแล้วเก็บไว้ได้ให้ฉันได้เฉพาะเวลาที่จำเป็น

“ยาผงที่เป็นยาชนิดต่างๆ” ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธเป็นโรคฝีดาษ หิด ตุ่ม พุพอง ใช้ทาเพื่อไม่ให้ น้ำเหลืองที่ ไหลเยิ้มออกมาไปเกาะติดกับจีวรผืนหนึ่งจนทำให้แกะออกลำบาก

“มูลโค ดินเหนียว กากน้ำย้อม” ทรงอนุญาตให้ใช้ทาดับกลิ่นตัวแรง

“ยาทาตา” ที่ทำด้วยเครื่องปรุงต่างๆ เช่น หรดาล กลีบทอง เขม่าไฟ ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่เป็นโรคตา ทายาทาตา ยาป้ายตา

“เครื่องผสมยาตา” ได้แก่ ไม้จันทน์ กฤษณา กลัมพัก ใบเฉียง หัวหมู ทรงอนุญาตให้ใช้ยาหยอดตา ยาป้ายตาที่ ปรุงด้วยเครื่องปรุงดังกล่าวได้ สำหรับรักษาโรคตา

“น้ำมัน ยานัตถ์ และการสูดควัน” โรคปวดร้อนที่ศีรษะ ทรงอนุญาตน้ำมันสำหรับโรคปวดศีรษะ เมื่อยังไม่หายอนุญาตให้นัตถ์ยา และสูดควันได้

“น้ำมันหุง และน้ำเมาเจือด้วยน้ำมันหุง” ทรงอนุญาตให้ฉันน้ำมันหุงและน้ำเมาที่ เจือด้วยน้ำมันหุงที่ไม่เกินขนาดได้ สำหรับน้ำมันหุงที่เจือน้ำเมาเกินขนาดทรงอนุญาตให้ใช้ทาเท่านั้นภิกษุรูปใดดื่ม ต้องอาบัติ ตามธรรม (ปรับอาบัติปาจิตตีย์)

“เขาสัตว์ก่อกระบายโลหิตออก” ทรงอนุญาตให้ใช้เขาสัตว์กอก ระบายโลหิตออกสำหรับแก้โรคลมขัดยอกตามข้อ

“ยาทาเท้า” ทรงอนุญาตยาทาเท้า สำหรับโรคเท้าแตก และหากยังไม่หายทรงอนุญาตให้ปรุงน้ำมันทาเท้า

“ยามหาวิภู” ได้แก่ คูถ มูตร ถ้ำ ดิน ทรงอนุญาตให้เจือน้ำฉันแก้พิษงู

“น้ำดื่มเจือคูถ” ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ยาพิษ

“น้ำละลายจากดินติดผาลไถ” ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคเสนห์ ยาแฝด

“น้ำค้างดิบ” ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคท้องผูก

“น้ำสมอดองมูตรโค” ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคผอมเหลือง

“สมุนไพรรหอม” ทรงอนุญาตให้ลูบไล่สมุนไพรรหอม สำหรับแก้โรคผิวน้ำ

“ยาถ่าย” ทรงอนุญาต สำหรับแก้โรคท้องผูก

“ยาตองโลณโสจริก” (ยาที่ปรุงด้วยส่วนผสมนานาชนิด) ทรงอนุญาตให้เจือน้ำดื่มอย่างน้ำ ปานะแก้โรคลมในท้อง

“เหง้าบัวและรากบัว” พระสารีบุตรใช้ฉันทแก้โรคร้อนในกาย

“ก้านอุบลอบ” พระพุทธเจ้าได้รับการปรุงถวายจากหมอชีวก ใช้สวดสำหรับแก้โรค หมักหมมสิ่งอันเป็นโทษในร่างกาย^{๓๙}

“เนื้อดิบและเลือดสด” ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธด้วยโรคมนุษย์เข้าสังฉันเนื้อดิบและ เลือดสดได้^{๔๐}

“กระเทียม” ตามปกติพระองค์ทรงห้ามฉันกระเทียม เพราะส่งกลิ่นรบกวนผู้มาฟังธรรม ครั้นทรงทราบว่าภิกษุอาพาธด้วยโรคลมเสียตท้อง ฉันกระเทียมแล้วหาย จึงทรงอนุญาตให้ฉันเฉพาะ ยามอาพาธ^{๔๑}

“น้ำส้ม น้ำผึ้ง เนยใส น้ำอ้อย” ทรงอนุญาตให้ใช้ร่วมกัน สำหรับรักษาโรคลงแดง^{๔๒}

“น้ำมูตรเน่าที่ ผสมยาต่างๆ” ทรงอนุญาตให้ใช้รักษาโรคผอมเหลือง^{๔๓}

“น้ำอ้อย” พระพุทธเจ้าทรงประจวบด้วยโรคลม พระอุปัฏฐากได้เตรียมน้ำร้อนให้สร่ง สนาน และได้ชงน้ำอ้อยกับน้ำร้อนถวายให้ฉัน (ดื่ม)^{๔๔}

“อุปกรณ์สำหรับใช้ปรุงยาและเก็บรักษายา” พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธานุญาตให้ใช้อุปกรณ์ ปรุงยาและเก็บรักษายาตามที่มิกล่าวไว้ในพระไตรปิฎก หมวดเภสัชชั้นธกะ ดังนี้

ครกและสาก เครื่องร่อนยาผงและผ้าร่อนยา กลักยาตาและไม้ป้ายยาตา ภาชนะสำหรับ เก็บไม้ป้ายยาตา

กล่องยานัตถ์ กล้องสุดควัน ฝาปิดกล่องสุดควัน ชนิดที่ทำด้วยกระดูก ทำด้วยงา ทำด้วย เขา ทำด้วยไม้ไผ่ ทำด้วยไม้ไผ่ ทำด้วยไม้ ทำด้วยยางไม้ ทำด้วยโลหะ ทำด้วยเปลือกสังข์จักจั่นที่ทำ ด้วยโลหะ ทำด้วยไม้ และทำด้วยผลไม้ ใช้บรรจุน้ำมันหุง อ่างน้ำ ใช้ใส่น้ำต้มใบไม้ชนิดต่างๆ ให้ ภิกษุอาบหรือแช่รักษาโรคลม และเขาสัตว์สำหรับใช้กรอกระบายโลหิต^{๔๕}

กระจกหรือภาชนะ สำหรับตรวจดูแผลบนใบหน้า ผ้ารัดเข่า ไม้แคหุและของที่ใช้ห่อ ไม้ บังเวียน กับปิณฑุมิ^{๔๖}

๒.๕.๒.๒ การใช้อาหาร

พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธานุญาตให้ใช้อาหารเป็นยาและบำรุงสุขภาพตามที่ระบุไว้ มีดังนี้

^{๓๙} วิ. ม. (ไทย) ๕/๒๖๐-๓๓๖/๔๓-๑๙๗.

^{๔๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๔/๔๙, เนื้อดิบและเลือดสด ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ฉันได้นั้น อรรถกถา อธิบายไว้ว่า ภิกษุผู้เป็นไข้ฉัน ไม่ได้กินเนื้อดิบ ไม่ได้กินเลือดสด แต่มนุษย์ที่สิ่งอยู่ในร่างภิกษุนั้นกินและดื่มฉัน ได้กินเนื้อดิบและเลือดสดแล้ว ก็ออกจากร่างภิกษุนั้นไป และดูเพิ่มเติมใน วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๖๔/๑๗๔.

^{๔๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๘๙/๗๔.

^{๔๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๕/๕๒๔.

^{๔๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๔/๕๒๔

^{๔๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๙/๒๘๗-๒๘๘.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๔-๒๖๗/๔๙-๕๗

^{๔๖} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๔๔, ๒๔๗, ๒๗๖, ๒๗๗, ๒๙๕/๗, ๙, ๖๔-๖๕.,

๑. น้ำข้าวใส น้ำต้มถั่วเขียวไม่ขึ้น น้ำต้มถั่วเขียวข้น น้ำต้มเนื้อ ทรงอนุญาตให้ภิกษุอาพาธที่ฉันทยาถ่าย ใช้บำรุงสุขภาพได้^{๔๗}

๒. ข้าวยาคุ เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงประชวรด้วยโรคลมในพระอุทร พระอานนท์ได้ต้มข้าวยาคุซึ่งปรุงด้วยข้าวสาร ถั่วเขียวและงาบดถวายเป็นยา หวังดีแล้วหายจากการประชวร^{๔๘} พระพุทธเจ้าตรัสว่า ข้าวยาคุเป็นยามีประโยชน์ ๕ ประการ คือ

๑. บรรเทาความหิว
๒. บรรเทาความกระหาย
๓. ทำให้ลมเดินคล่อง
๔. ชำระลำไส้
๕. ช่วยย่อยอาหาร^{๔๙}

๒.๕.๒.๓ การใช้ความร้อน

เมื่อภิกษุอาพาธด้วยโรคลมตามอวัยวะ หวังมีพุทธานุญาตให้ใช้ความร้อนบำบัดโรคได้ดังนี้

๑. ทรงอนุญาตการเข้ากระโจมรมเหงื่อ
๒. ภิกษุอาพาธด้วยโรคลมไม่หาย ทรงอนุญาตการรมด้วยใบไม้
๓. ภิกษุอาพาธด้วยโรคลมไม่หายอีก ทรงอนุญาตการรมใหญ่^{๕๐}
๔. ภิกษุอาพาธด้วยโรคลมไม่หายอีก ทรงอนุญาตน้ำต้มใบไม้ชนิดต่างๆ ใส่อ่างสำหรับอาบหรือแช่ได้
๕. ภิกษุอาพาธเป็นแผลขึ้น ทรงอนุญาตให้รมควัน^{๕๑}
๖. ภิกษุที่อ้วนอาพาธมาก ทรงอนุญาตเรือนไฟสำหรับอบตัว

๒.๕.๒.๔ การพักผ่อนอิริยาบถ

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าแสดงธรรมเกือบตลอดทั้งคืน พระองค์ทรงมีอาการปวดหลังทรงใช้การบำบัดด้วยวิธีการพักผ่อน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สารีบุตร...จงแสดงธรรมมีกถาแก่ภิกษุทั้งหลาย เราเมื่อยหลัง จักขอพักผ่อนสักหน่อย”^{๕๒}

๒.๕.๒.๕ การผ่าตัด

การผ่าตัด เป็นวิธีการรักษาโรคที่ก้าวหน้าที่สุดในสมัยพุทธกาล เช่น การผ่าตัดตมอมและการผ่าตัดลำไส้ ปรากฏอยู่ในหมุดฤๅษี หวังมีพุทธานุญาตให้ภิกษุผ่าตัดได้^{๕๓} ในบางกรณีการผ่าตัดในหมู่สงฆ์ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีดังนี้

๒.๕.๒.๕.๑ การผ่าตัดฝี

ภิกษุที่อาพาธด้วยโรคฝี หวังมีพุทธานุญาตให้ทำการผ่าตัด บอกไว้เพียงคร่าวๆ ดังนี้

^{๔๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๙/๖๒, ๖๓.

^{๔๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๔/๗๐.

^{๔๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๒/๘๙, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๗/๓๕๐

^{๕๐} วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๖๗/๑๗๔-๑๗๕.

^{๕๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๖-๕๙

^{๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๐/๒๔๙.

^{๕๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๘.

- ๑) ฤิกษุอาพาธเป็นผี ทรงอนุญาตการผ่าตัด
- ๒) น้ำฝาด
- ๓) งามบด
- ๔) ยาพอก
- ๕) ผ้าพันแผล
- ๖) ให้ชะด้วยน้ำแป้งเมล็ดผักกาด สำหรับแผลคัน
- ๗) ให้รม สำหรับแผลขึ้น^{๕๔}

๒.๕.๒.๕.๒ การผ่าตัดเนื้องอก

ฤิกษุที่อาพาธเป็นเนื้องอกที่ยื่นออกมา ทรงอนุญาตให้ทำการผ่าตัดด้วยวิธีต่างๆ ดังนี้

- ๑) การผ่าตัดเนื้องอก ทรงอนุญาตให้ตัดด้วยเกลือ
- ๒) น้ำมันทาแผล
- ๓) ผ้าเฝ้าซับน้ำมันที่ไหลเยิ้ม^{๕๕}

๒.๕.๒.๖ การเสด็จเยี่ยมและพยาบาลฤิกษุไข้

ภารกิจอันสำคัญที่พระพุทธรเจ้าทรงถือปฏิบัติอยู่เนืองๆ คือ การเสด็จไปเยี่ยมฤิกษุอาพาธตามศาลาโรงไข้ (คิลานศาลา) หรือตามที่พักอาศัย เช่น

“สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า...เข้าไปหาท่านพระมหากัสสปะถึงที่อยู่...ได้ตรัสถามพระมหากัสสปะดังนี้ว่า กัสสปะ เธอยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ทุกขเวทนาทุเลาลงไม่กำเริบขึ้นหรือ อาการทุเลาปรากฏ อาการไม่กำเริบไม่ปรากฏหรือ”^{๕๖}

บางครั้งพระองค์ทรงพยาบาลฤิกษุไข้ด้วยพระองค์เอง ครั้งหนึ่งพระองค์เสด็จเยี่ยมฤิกษุที่โรงไข้ (คิลานศาลา) ทรงพบฤิกษุรูปหนึ่งอาพาธถูกทอดทิ้งนอนจมอุจจาระไม่มีใครพยาบาลพระองค์ รักษาพยาบาล ดังพุทธรดำรัสว่า “อานนท์ เธอไปตักน้ำมา เราจะอาบน้ำให้ฤิกษุนี้” พระอานนท์ทูลสนองพระดำรัสแล้วตักน้ำมาถวาย พระผู้มีพระภาคทรงราดน้ำ ท่านพระอานนท์ขัดสี พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประคองศีรษะขึ้น ท่านพระอานนท์ยกเท้าวางบนเตียง^{๕๗}

ข้อความข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า พระพุทธรเจ้าทรงให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมของผู้ป่วย ความสะอาดทางร่างกาย สิ่งแวดล้อมที่เป็นระเบียบเรียบร้อย ปลอดภัยโปร่งโล่งสบาย เป็นปัจจัยหนึ่งส่งเสริมให้ผู้ป่วยหายเร็วขึ้น

๒.๕.๒.๗ จรรยาแพทย์ พระพุทธรองค์ ตรัสถึงลักษณะของแพทย์ที่ดีว่าประกอบด้วยธรรม ๕ อย่าง คือ สามารถจัดยา รู้ของควร ของแสลง นำของแสลงออก นำของควรเข้าไปให้ มีจิตเมตตา จิตไม่มุ่งอามิส ไม่รังเกียจที่จะนำอุจจาระ ปัสสาวะ หรือเขฬะไปเททิ้ง สามารถชี้ชวน ปลุกใจคนไข้ ด้วยธรรมิกถาเป็นครั้งคราว และลักษณะของคนพยาบาลที่ไม่ดี มีธรรมตรงกันข้าม ๕ ประการ

สรุปได้ว่า การใช้สมุนไพร ยา และวิธีการในการรักษา สร้างภูมิคุ้มกันโรค ป้องกันโรค ในคราวที่พระพุทธรองค์ประทับ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ฤิกษุหลายรูปอาพาธ ชูบดม เสริ้าหมอง ทรง

^{๕๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๘-๕๙.

^{๕๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๖๐.

^{๕๖} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๗๔-๗๕/๖๖, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๙๕/๑๒๘.

^{๕๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐.

ดำรงวิธีบำบัด ทรงอนุญาตเภสัช ๕ ซึ่งเป็นทั้งยาและนำไปประกอบอาหาร ให้ภิกษุฉันได้ทั้งในกาลและนอกกาล ทรงอนุญาตมูลเภสัช กสาวเภสัช ปณณเภสัช ผลเภสัช ชตุเภสัช โลณเภสัช จณเภสัช น้ำปานะ มีการใช้สมุนไพร ยาหลายประเภทและวิธีการในการกิน ต้ม ปอก ทา หยอดยา นัตถุยา สูตควัน ให้ความอบอุ่นและความร้อน เช่น รมควันรักษาโรคเรื้อน อาบน้ำอุ่น แช่อวัยวะที่ปวดในน้ำอุ่น อบไอน้ำสมุนไพร การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน ได้แก่ กินอาหารมีประโยชน์ ถูกหลักอนามัย พอประมาณ การขับถ่าย ความสะอาด การสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม การสวมเสื้อผ้าเหมาะสมกับสภาพอากาศ เน้นการสร้างภูมิคุ้มกันในร่างกายและการป้องกันโรค^{๕๘}

๒.๕.๓ ทางด้านจิตใจ

๒.๕.๓.๑ กิเลสเป็นสาเหตุเกิดโรคทางใจ กิเลสเกิดขึ้นตามหลักปฏิจจสมุปบาท เหตุปัจจัยอิงอาศัยกัน ทำให้กองทุกข์เกิดแก่มนุษย์ กิเลสสำคัญ ๓ ประการ คือ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้นเหตุให้กิเลสอื่นเกิดขึ้นตามมา เกิดความเศร้าหมองใจ

๒.๕.๓.๒ โรคทางจิต ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงผู้ป่วยที่มีอาการทางจิต เกิดวิกลจริต (อุมมตตโก) มีจิตแปรปรวน (จิตตวิปริยาปนโน) มีจิตฟุ้งซ่าน (วิกขิตตจิตโต) มีความจำผิดปกติ (วิสณฺญา) อันเนื่องมาจากความผิดปกติทางกาย เช่น สมอ^{๕๙} นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงโรคทางจิตว่า ได้แก่ “โสภปริเทวทุกขโทมนสสุปายาสาปิ ทุกขา, อปปีเยหิ สมปโยโค ทุกโข, ปียะหิ วิปปโยโค ทุกโข, ยมปิจณฺ น ลมฺปิ ตมฺปิ ทุกฺโข” แปลว่า แม้ความโศก ความร่ำไรรำพัน ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ก็เป็นทุกข์, ความประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รักที่พอใจ ก็เป็นทุกข์, ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักที่พอใจ ก็เป็นทุกข์, มีความปรารถนาสิ่งใด ไม่ได้สิ่งนั้น ก็เป็นทุกข์^{๖๐}

๒.๕.๓.๓ โรคเกิดจากกรรมวิบาก พระพุทธศาสนา อธิบายว่า กรรมวิบาก คือ ผลของกรรมชั่วในอดีตชาติและปัจจุบันชาติ อกุศลกรรมในอดีตชาติต้องมีพลังสูงจนทำให้เกิดโรคในปัจจุบันชาติได้^{๖๑} บางคนอาจไม่เชื่อว่า อกุศลกรรมในอดีตชาติเป็นเหตุหนึ่งของโรค อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาโดยแยบคายแล้วจึงเชื่อ

๒.๕.๔ วิธีการรักษาพยาบาลโรคทางใจ

การรักษาโรคที่เกิดขึ้นทางใจนั้น พระพุทธเจ้าทรงมีความเชี่ยวชาญในด้านการรักษาโรคทางใจโดยเฉพาะกล่าวคือ ทรงเป็นแพทย์ในทางวิญญาน ท่านเปรียบเทียบโรคทางกาย รักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันก็หายได้ แต่โรคทางวิญญาน คือ โรคทางความคิดหรือโรคทางกิเลสตัณหา ได้แก่ จิตหรือมโนส่วนลึกที่มันเป็นได้ด้วยอำนาจของกิเลส โดยเฉพาะคืออวิชชาหรือมิจฉาทิฐิ ต้องใช้แพทย์ทางวิญญาน คือ “พระพุทธเจ้า” มารักษาด้วยยา คือ “ธรรมะ” เท่านั้นถึงจะหายขาดจากโรคทางวิญญานนี้ได้^{๖๒} โดยทรงมีวิธีการรักษาคือทรงใช้ญาณตรวจดูโรค เมื่อรู้ภาวะของเหล่าสรรพสัตว์แล้วก็

^{๕๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐-๒๖๑/๔๓-๔๕.

^{๕๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๑/๓๑๕.

^{๖๐} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๔/๑๔, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑.

^{๖๑} พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๓/๒๕๕

^{๖๒} พุทธทาสภิกขุ, แก่นพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๑), หน้า คำนำ.

ทรงวางยา (การแสดงธรรม) คือ ธรรมโอสธ เพื่อเป็นการสกัดตันตของโรคที่นอนเนื่องในสันดาน ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า^{๖๓} ธรรมโอสธบางหมวด เมื่อฟังแล้วพิจารณาตาม ทำให้จิตใจสงบระงับ ผ่อนคลาย เป็นสมาธิ ส่งผลไปถึงกายให้หายจากโรคทางกายและโรคทางใจได้ ดังเมื่อครั้งที่พระมหากัสสปะอาพาธ พระพุทธองค์เสด็จไปเยี่ยมอาการแล้ว ทรงแสดงโพชฌงค์ ๗ ให้ฟัง พระมหากัสสปะได้พิจารณาตามธรรมนั้นก็หายจากโรคนั้นได้ และพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ว่า “อโรคยา ปรมา ลาภา”^{๖๔} แปลว่า “ความไม่มีโรค เป็นลาภอย่างยิ่ง”^{๖๕} ความไม่มีโรคประกอบด้วยสุขภาพสมบูรณ์มี กำลังกายแข็งแรง มีกำลังสมองว่องไว มีกำลังประสาทคล่องแคล่ว และมีกำลังใจเข้มแข็ง นี่คือนามัยๆ นี่เป็นเครื่องช่วยให้ชีวิตมีสุขภาพสมบูรณ์ ปราศจากโรคทั้งกายและทางใจ เมื่อมีสุขภาพที่สมบูรณ์ร่างกายแข็งแรง สมองว่องไว ประสาทคล่องแคล่ว จิตใจเบิกบานดีแล้ว ชีวิตก็เป็นอยู่ราบรื่นยืนนาน^{๖๖} พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ภิกษุพิจารณาเรื่อยๆ ว่า “เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้”^{๖๗} เป็นเรื่องที่ทุกชีวิตจะต้องประสบพบเจออย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทรงสอนไม่ให้ประมาทในการดำเนินชีวิต คราวใดที่สุขภาพร่างกายได้ประสบกับความเจ็บไข้ได้ป่วย มนุษย์จึงพยายามที่จะแสวงหาวิธีการเยียวยารักษา เอาชนะ ความเจ็บป่วยด้วยรูปแบบต่างๆ เพื่อที่จะให้ตนเองปลอดภัยจากอาการเจ็บป่วยทางใจตามแนวพุทธแบบองค์รวมพอสรุปได้ดังนี้

การบำบัดรักษาด้วยธรรม พระพุทธองค์ทรงใช้ ได้แก่ โพชฌงค์ ๗ สัญญา ๑๐ สติปัฏฐาน ๔ และอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นต้น ทรงเลือกใช้ธรรมโอสธ ให้ถูกกับโรคและจริตของผู้ป่วย เช่น ตรัสอสุภกถาแก่บุคคลราคะจริต เมตตาภาวนาแก่บุคคลโทสจริต กรณียของนกุลปิตา ทรงชี้แนะให้ปล่อยวางเจริญมรณสติ แม้กายจะป่วยแต่ใจไม่ทุกข์ตาม

ธรรมบำบัดเพิ่มพูนพลังจิตมีหลายวิธี เช่น สมาธิบำบัด การเดินจงกรม การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การฟังธรรม การพิจารณาธรรม การปฏิบัติธรรม เป็นต้น

^{๖๓} พระครูอินทสารวิจิตร อินทสโร (กิจโร), “ศึกษาการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรและธรรมโอสธที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓.

^{๖๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๐๐/๙๕.

^{๖๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๐/๙๕.

^{๖๖} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมฺมโร), **อานุภาพแห่งกรรม**, อ้างถึงใน พระมหาพรเทพ อุตตโม (เดชประสาธ), “การศึกษาวิธีบำบัดโรคซึมเศร้าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๐๑.

^{๖๗} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๙๙-๑๐๐.

๒.๖ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการรักษาพยาบาลผู้ป่วย

พระพุทธเจ้า ทรงนำพระธรรมโอสธมาบำบัดรักษาโรคให้กับภิกษุสงฆ์และคฤหัสถ์จะ
นำมากล่าวโดยสังเขปได้ดังนี้

๒.๖.๑ โปชฌงค์ ๗

ในการนำหมวดธรรมโปชฌงค์ ๗ มาใช้ในการรักษาพยาบาลผู้ป่วยมีกรณีตัวอย่างดังนี้

๒.๖.๑.๑ เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้า ประทับ ณ พระเวฬุวันวิหาร ทรงประจวบหนักได้รับ
ทุกขเวทนาแรงกล้า ครั้นนั้น พระมหาจุณฑะ สวดสาธยายโปชฌงค์ ๗ ให้พระองค์ฟัง พระองค์
พิจารณาตามธรรมนั้นไปด้วย ครั้นพระมหาจุณฑะแสดงธรรมจบลง ก็ทรงหายจากพระประชวร
พระองค์ตรัสกับพระมหาจุณฑะว่า “จุณฑะ โปชฌงค์ตินัก จุณฑะ โปชฌงค์ตินัก”^{๖๘}

๒.๖.๑.๒ พระมหากัสสปะ^{๖๙} อาพาธหนักอยู่ ณ ปิณฑลคูหา ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จไปเยี่ยมถึงที่พักทรงแสดงธรรม “โปชฌงค์ ๗” ให้พระมหากัสสปะฟัง พระมหากัสสปะน้อมจิต
พิจารณาตามไปด้วย ครั้นพระองค์ทรงแสดงธรรมจบลง พระมหากัสสปะก็หายจากอาพาธและอาพาธ
นั้น พระมหากัสสปะก็ละได้แล้ว^{๗๐}

๒.๖.๑.๓ พระมหาโมคคัลลานะ^{๗๑} อาพาธหนักอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ ครั้นนั้น พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าเสด็จไปเยี่ยมถึงที่พัก พระองค์ทรงแสดงธรรม “โปชฌงค์ ๗” ให้พระมหาโมคคัลลานะฟัง พระ
มหาโมคคัลลานะน้อมจิตพิจารณาตามไปด้วย ครั้นทรงแสดงธรรมจบลงพระโมคคัลลานะก็หายจาก
อาพาธ และอาพาธนั้น พระมหาโมคคัลลานะละได้แล้ว^{๗๒}

พระพุทธเจ้าและพระสาวกบางรูป ฟังสวดสาธยายธรรมโปชฌงค์ ๗ แล้วสามารถรักษา
โรคได้ทันทีนั้น ล้วนแต่เป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น เป็นบุคคลผู้ผ่านการฝึกอบรมศีล สมาธิ และปัญญา
อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ทุกประการแล้ว

๒.๖.๒ ไตรลักษณ์

ในการนำหมวดธรรมเรื่องไตรลักษณ์มาใช้ในการรักษาพยาบาลผู้ป่วยมีกรณีตัวอย่างดังนี้

๒.๖.๒.๑ พระอัสสชิ อาพาธหนัก ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเสด็จไปเยี่ยมถึงที่พัก
ทรงทราบว่า พระอัสสชิ มีความทรมานทรมานเพราะคิดว่าตนนั้นเสื่อมจากสมาธิ พระองค์ตรัสบอกอย่าได้
ยึดถือสมาธินั้นเลย หากมีศีลบริสุทธิ์ดีแล้ว ไม่ควรที่จะทรมานทรมานอะไรอีก ตรัสสอนให้พิจารณาเรื่อง
ขันธ ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ทรงสอนให้พิจารณากำหนดรู้ชัดเวทนา ๓ อย่างคือ สุข ทุกข์
ไม่สุข ไม่ทุกข์ ล้วนแต่ไม่เที่ยง ไม่น่าหมกมุ่น ไม่น่าเพลิดเพลิน หลังจากตายไปก็ให้กำหนดรู้ชัดใน
อาการเช่นนี้^{๗๓}

^{๖๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๙๗/๑๓๐-๑๓๑.

^{๖๙} พระมหากัสสปะ คือ พระสาวกที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวยกย่องว่าเป็นเลิศในการรุดงค์.

^{๗๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๙๕/๑๒๘-๑๒๙.

^{๗๑} พระมหาโมคคัลลานะ คือ พระสาวกที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวยกย่องว่าเป็นเลิศในการมีฤทธิ์มาก.

^{๗๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๙๖/๑๒๙-๑๓๐.

^{๗๓} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๘๘/๑๖๓-๑๖๖.

๒.๖.๒.๒ คหบดีผู้สูงวัยชื่อ นกุลปิตา ถูกโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนอยู่ เสมอได้รับทุกข์เวทนาอย่างหนัก เกิดความทุกข์ใจ รำคาญใจอย่างยิ่ง ครั้นมีโอกาสดำเฝ้าพระพุทธรูปเจ้า จึงได้กราบทูลขอพรถึงวิธีการแก้ไขเยียวยารักษาโรคที่เป็นอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสบอกนกุลปิตาไปดังนี้ว่า พึงตั้งใจไว้อยู่เสมอว่า ถึงแม้กายจะกระสับกระส่าย แต่จิตจักไม่กระสับกระส่ายตามไปด้วย ท่านได้ฟังอมตะธรรมนั้นแล้วก็เกิดความยินดี มีอินทรีย์ผ่องใสและสีหน้าบริสุทธิ์ผุดผ่องขึ้นทันที^{๗๔}

๒.๖.๒.๓ กรณีของพระติสสะเป็นอีกกรณีหนึ่งที่น่าสนใจพระติสสะได้ล้มป่วยด้วยโรคร้ายมีตุ่มขนาดใหญ่ขึ้นเต็มตัว ตุ่มที่แตกก็ส่งกลิ่นเหม็น จนผ้าสบงจีวรเปื้อนด้วยเลือดและหนอง เมื่อพระพุทธรูปทรงทราบ จึงเสด็จไปดูแลรักษาพยาบาล ผลัดเปลี่ยนสบงจีวร ตลอดจนฉุสรีระและอาบน้ำให้ พระติสสะเมื่อสบายตัวและรู้สึกดีขึ้นพระองค์ก็ตรัสว่า “อีกไม่นาน กายนี้จะนอนทับแผ่นดินปราศจากวิญญานเหมือนท่อนไม้ที่ถูกทิ้งแล้ว หาประโยชน์ไม่ได้” พระติสสะพิจารณาตาม เมื่อพระพุทธรูปตรัสเสร็จพระติสสะก็บรรลุปะเป็นพระอรหันต์ พร้อมกับดับขันธไปในเวลาเดียวกัน

๒.๖.๓ พระรัตนตรัย

ในการนำหมวดธรรมเรื่องพระรัตนตรัยมาใช้ในการรักษาพยาบาลผู้ป่วยมรณกรรมตัวอย่างดังนี้

๒.๖.๓.๑ คราวหนึ่งที่ชาวอุบาสกป่วยหนัก ได้ขอให้บิดาช่วยพาเข้าเฝ้าพระพุทธรูปและกราบทูลว่าตนเองป่วยหนักเห็นจะอยู่ได้ไม่นาน พระพุทธรูปทรงแนะนำให้ชาวอุบาสกตั้งจิตพิจารณาว่า ๑) จักมีความเสื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระพุทธรูป ๒) จักมีความเสื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระธรรม ๓) จักมีความเสื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ ๔) จักตั้งตนอยู่ในศีลที่พระอริยะสรรเสริญ^{๗๕} เมื่อที่ชาวอุบาสกได้ประกอบตนอยู่ในธรรมทั้ง ๔ ประการแล้ว พระพุทธรูปก็ทรงแนะนำให้ชาวอุบาสกพิจารณาว่าสังขารทั้งปวงนั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ที่ชาวอุบาสกได้พิจารณาเห็นตามนั้น หลังจากนั้นพระพุทธรูปได้เสด็จออกไป ไม่นานที่ชาวอุบาสกก็ถึงแก่กรรม พระพุทธรูปได้ตรัสในเวลาต่อมาว่าอาณิสสส์จากการที่ชาวอุบาสกพิจารณาตามที่พระองค์ได้ตรัสสอน ที่ชาวอุบาสกได้บรรลุปะเป็นพระอนาคามี

๒.๖.๓.๒ เล่ากันมาว่า พระเจ้าสุทโธทนะ พุทธบิดา เมื่อทรงอยู่ในภาวะใกล้จะสวรรคต ทรงเกิดอาการทุกข์เวทนาอย่างแรงกล้าจากความเจ็บปวด พระพุทธรูปซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามทวัน ใกล้พระนครเวสาลี ทรงทราบข่าวว่า พระพุทธบิดาประชวรหนักมาก ได้เสด็จพร้อมด้วยพระสาวกเป็นอันมากไปทรงบำเพ็ญปิตุอุปถัมภ์ธรรม ถวายการพยาบาลตามพุทธรักษา กล่าวคือ ในขณะนั้น พระเจ้าสุทโธทนะ ได้รับการบีบคั้นจากอาการปวด เกิดทุกข์เวทนายิ่งนัก มีพระอาการทรนทรายหมดสติ พระพุทธรูป ทรงยกพระหัตถ์ตั้งพระทัยอธิษฐานจิตบำบัดโรคอาพาธแล้วทรงลูบลงที่พระเศียรของพระเจ้าสุทโธทนะ ทรงเช็ดพระพักตร์ของพระบิดาด้วยน้ำที่พระสารีบุตรนำมาถวาย อาพาธที่หนักก็ทุเลาลงด้วยพระบารมี พระอาณนัท ยกมือลูบที่พระพักตร์เบื้องซ้าย อาพาธกล้าข้างซ้ายก็ทุเลาลง พระราหุลยกมือลูบที่พระอุชฌาย์ อาพาธกล้าที่พระกายก็ทุเลาลง พระเจ้าสุทโธทนะทรงสำราญพระกายคลายความทุกข์เวทนาอันสาหัส ทรงลุกขึ้นอวสานสุดสิ้นเพียง

^{๗๔} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๑/๑-๓.

^{๗๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๙๙/๔๙๑-๔๙๓.

นั้นแล้ว ก็ทูลลาพระบรมศาสดาและลาพระบรมวงศานุวงศ์แล้ว พระองค์ก็เสด็จนิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพาน^{๗๖}

๒.๖.๔ สัญญา ๑๐

ในการนำหมวดธรรมเรื่องสัญญา ๑๐ มาใช้ในการรักษาพยาบาลผู้ป่วยมรณัตถ์ตัวอย่างดังนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้นแล ท่านพระคิริमानนท้ออาพาธ ได้รับทุกข์เป็นไข้หนัก ท่านพระอานนท์จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระคิริमानนท้ออาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนักขอประทานวโรกาสขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดอนุเคราะห์เสด็จไปเยี่ยมท่านพระคิริमानนท้อยู่เถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ ถ้าเธอเข้าไปหาแล้วกล่าวสัญญา ๑๐ ประการแก่คิริमानนท์ภิกษุ เป็นไปได้ที่การอาพาธของคิริमानนท์ภิกษุจะสงบระงับโดยฉับพลัน เพราะได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการนี้ ได้แก่

๑. อนิจจสัญญา
๒. อนัตตสัญญา
๓. อสุภสัญญา
๔. อาทีนวสัญญา
๕. ปหานสัญญา
๖. วิราคสัญญา
๗. นิโรธสัญญา
๘. สัพพโลเก อนภิตสัญญา
๙. สัพพสังขารेषุ อนิจจสัญญา
๑๐. อานาปานสติ

๑) อนิจจสัญญา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี พิจารณาว่า ‘รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง’ เป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยงในอุปาทานชั้น ๕ นี้อย่างนี้

๒) อนัตตสัญญา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี พิจารณา เห็นว่า ตา เป็นอนัตตา รูปเป็นอนัตตา หูเป็นอนัตตา เสียงเป็นอนัตตา จมูกเป็นอนัตตา กลิ่นเป็นอนัตตา ลิ้นเป็นอนัตตา รสเป็นอนัตตา กายเป็นอนัตตา โผฏฐัพพะเป็นอนัตตา ใจเป็นอนัตตา ธรรมารมณ์เป็นอนัตตา เป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตาในอายตนะทั้งหลายที่เป็นภายในและภายนอก ๖ ประการนี้ อยู่อย่างนี้เรียกว่า อนัตตสัญญา

^{๗๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ปฐมสมโพธิ (ฉบับบาลี), (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

๓) อสุภสัญญา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายนี้เท่านั้น ตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นไป ตั้งแต่ปลายผมลงมา มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่างๆ ว่า ‘ในกายนี้มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ใส้ใหญ่ ใส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร’ เป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่งามในกายนี้้อยู่อย่างนี้ นี้เรียกว่า อสุภสัญญา

๔) อาทิวาสสัญญา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี พิจารณาเห็นว่า ‘กายนี้มีทุกข์มาก มีโทษมาก เพราะฉะนั้น อาพาธต่างๆ จึงเกิดขึ้นในกายนี้คือ โรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น โรคกาย โรคศีรษะ โรคที่ใบหู โรคปาก โรคฟัน โรคโอ โรคหืด โรคไข้หวัด โรคไข้พิษ โรคไข้เชื่อมซึม โรคท้อง โรคลมสลบ โรคลงแดง โรคจุกเสียด โรคลงราก โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก โรคมอกร่อ โรคลมบ้าหมู โรคหิดเปื่อย โรคหิดดำน โรคคุดทะราด โรคหูด โรคละออง บวม โรคอาเจียนเป็นเลือด โรคดี โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริดสีดวง อาพาธมีดีเป็น สมุฏฐาน อาพาธมีเสลดเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีลมเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีไข้สันนิบาต เป็นสมุฏฐาน อาพาธที่เกิดแต่ฤดูแปรปรวน อาพาธที่เกิดแต่การบริหารที่ไม่สม่ำเสมอ อาพาธที่เกิดแต่ความเพียรเกินกำลัง อาพาธที่เกิดแต่วิบากของกรรมความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวด อจจาระ ปวดปัสสาวะ’ เป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความเป็นโทษในกายนี้้อยู่อย่างนี้ นี้เรียกว่า อาทิวาสสัญญา

๕) ปหานสัญญา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไม่รับกามวิตกที่เกิดขึ้น ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ทำให้ถึง ความเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป ไม่รับพยาบาทวิตกที่เกิดขึ้น ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุดทำให้ถึงความเกิดขึ้นไม่ได้ อีกต่อไป ไม่รับวิหิงสชาติกที่เกิดขึ้น ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ทำให้ถึงความเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป ไม่รับบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเกิดขึ้นอีก ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ทำให้ถึงความเกิดขึ้นไม่ได้ อีกต่อไป นี้เรียกว่า ปหานสัญญา

๖) วิราคสัญญา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี พิจารณาเห็นว่า ‘ภาวะที่สงบ ประณีต คือความระงับสังขารทั้งปวง ความสละคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง ความสิ้นไปแห่ง ตัณหา ความคลายกำหนัด นิพพาน’ นี้เรียกว่า วิราคสัญญา

๗) นิโรธสัญญา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี พิจารณาเห็นว่า ‘ภาวะที่สงบ ประณีต คือความระงับสังขารทั้งปวง ความสละคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง ความสิ้นไปแห่ง ตัณหา ความดับ นิพพาน’ นี้เรียกว่า นิโรธสัญญา

๘) สัพพโลเก อนภิตสัญญา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ละอุปาทานในโลกที่เป็นเหตุตั้งมั่น ยึดมั่น และเป็นอนุสัยแห่งจิต งดเว้น ไม่ถือมั่น นี้เรียกว่า สัพพโลเก อนภิตสัญญา

๙) สัพพสังขารสุ อนิจจสัญญา เป็นอย่างไร

คือ ภาณุในธรรมวินัยนี้ย่อมอึดอัด ระอา รังเกียจในสังขารทั้งปวง นี้เรียกว่าสัพพสังขารสุ
อนิจจสัญญา

๑๐) อานาปานสติ เป็นอย่างไร

คือ ภาณุในธรรมวินัยนี้ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง
ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก

อานาปานสติ ๑๖ ขั้น

๑. เมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่าหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาว

๒. เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจออกสั้น

๓. สำเนียงกว่า จะรู้ชัดกองลมทั้งปวง หายใจเข้า สำเนียงกว่า จะรู้ชัดกองลมทั้งปวง
หายใจออก

๔. สำเนียงกว่าจะระงับกายสังขารหายใจเข้า สำเนียงกว่า จะระงับกายสังขาร หายใจ
ออก

๕. สำเนียงกว่า จะรู้ชัดปิติ หายใจเข้า สำเนียงกว่า จะรู้ชัดปิติ หายใจออก

๖. สำเนียงกว่า จะรู้ชัดสุข หายใจเข้า สำเนียงกว่า จะรู้ชัดสุข หายใจออก

๗. สำเนียงกว่า จะรู้ชัดจิตตสังขาร หายใจเข้า สำเนียงกว่า จะรู้ชัดจิตตสังขาร หายใจออก

๘. สำเนียงกว่า จะระงับจิตตสังขาร หายใจเข้า สำเนียงกว่า จะระงับจิตตสังขาร
หายใจออก

๙. สำเนียงกว่า จะรู้ชัดจิต หายใจเข้า สำเนียงกว่า จะรู้ชัดจิต หายใจออก

๑๐. สำเนียงกว่า จะยังจิตให้บันเทิง หายใจเข้า สำเนียงกว่า จะยังจิตให้บันเทิง หายใจ
ออก

๑๑. สำเนียงกว่า จะตั้งจิตมั่น หายใจเข้า สำเนียงกว่า จะตั้งจิตมั่น หายใจออก

๑๒. สำเนียงกว่า จะปล่อยจิต หายใจเข้า สำเนียงกว่า จะปล่อยจิต หายใจออก

๑๓. สำเนียงกว่า จะพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจเข้า สำเนียงกว่า จะพิจารณาเห็นว่า
ไม่เที่ยง หายใจออก

๑๔. สำเนียงกว่าจะพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจเข้า สำเนียงกว่า
จะพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจออก

๑๕. สำเนียงกว่า จะพิจารณาเห็นความดับไป หายใจเข้า สำเนียงกว่า จะพิจารณาเห็น
ความดับไป หายใจออก

๑๖. สำเนียงกว่า จะพิจารณาเห็นความสละคืน หายใจเข้า สำเนียงกว่า จะพิจารณาเห็น
ความสละคืน หายใจออก

ถ้าเธอจะพึงเข้าไปหาแล้วกล่าวสัญญา ๑๐ ประการนี้แก่ศิริมานนท์ภิกษุเป็นไปได้ที่อาพาธ
ของศิริมานนท์ภิกษุนั้นจะระงับไปโดยฉับพลันเพราะได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการนี้

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนทได้เรียนสัญญา ๑๐ ประการนี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาค
เข้าไปหาท่านพระศิริมานนท์ถึงที่อยู่ กล่าวสัญญา ๑๐ ประการนี้แก่ท่านพระศิริมานนท์

ขณะนั้นเอง อาพาธของท่านพระศิริมานนท์ส่งบรรจงปลงโดยฉับพลันเพราะได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการ
นี้ ท่านพระศิริมานนท์ได้หายขาดจากอาพาธนั้น^{๗๗}

๒.๗ สรุป

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธนั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้
วิธีการบำบัดรักษาและป้องกันโรคที่เกิดขึ้นกับพระองค์ พระภิกษุสงฆ์ที่อาพาธทางกายและทางใจ
รวมทั้งอุบาสกและอุบาสิกา ดังนี้

๒.๗.๑ ทางด้านร่างกาย อันประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ วาโยธาตุ
เตโชธาตุ ธาตุที่ ๕ คือ อากาศธาตุ มีลักษณะเป็นช่องว่าง ได้แก่ ตา หู จมูก ปาก คอ ทวารหนัก ทวาร
เบา ความไม่สมดุลของธาตุ ๔ ทำให้เกิดโรคทั้งทางกายและทางใจ ดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า
อาพาธมีดี มีเสมหะ มีไข้ เป็นสมุฏฐาน อาพาธเกิดแต่ฤดูแปรปรวน การบริหารไม่สม่ำเสมอ ความ
เพียรเกินกำลัง วิบากของกรรม ความหนาว ความร้อน ความเครียด ความหิวกระหาย ปวดอุจจาระ
ปวดปัสสาวะ ความสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลาน การใช้สมุนไพร ยา และวิธีการใน
การรักษา สร้างภูมิคุ้มกันโรค ป้องกันโรค ทรงดำริวิธีบำบัด ทรงอนุญาตเภสัช ๕ ซึ่งเป็นทั้งยาและ
นำไปประกอบอาหาร ให้ภิกษุฉันได้ทั้งในกาลและนอกกาล ทรงอนุญาตมูลเภสัช กสาวเภสัช ปันณ
เภสัช ผลเภสัช ชตฺเภสัช โลณเภสัช จณเภสัช น้ำปานะ มีการใช้สมุนไพร ยาหลายประเภทและวิธีการ
ในการกิน ต้ม พอก ทา หยดยา นัตถุยา สูตควัน ให้ความอบอุ่นและความร้อน เช่น รมควันรักษา
โรคเรื้อน อาบน้ำอุ่น แช่วัยวะที่ปวดในน้ำอุ่น อบไอน้ำสมุนไพร การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน
ได้แก่ กินอาหารมีประโยชน์ ถูกหลักอนามัย พอประมาณ การขับถ่าย ความสะอาด การสุขาภิบาล
สิ่งแวดล้อม การสวมเสื้อผ้าเหมาะสมกับสภาพอากาศ เน้นการสร้างภูมิคุ้มกันในร่างกายและการ
ป้องกันโรค

๒.๗.๒ ทางด้านจิตใจ การรักษาโรคที่เกิดขึ้นทางใจนั้น พระพุทธเจ้าทรงมีความ
เชี่ยวชาญในด้านการรักษาโรคทางใจโดยเฉพาะกล่าวคือ ทรงเป็นแพทย์ในทางวิญญาน ท่าน
เปรียบเทียบโรคทางกาย รักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันก็หายได้ แต่โรคทางวิญญาน คือ โรคทาง
ความคิดหรือโรคทางกิเลสตัณหา ได้แก่ จิตหรือมโนส่วนลึกที่มันเป็นได้ด้วยอำนาจของกิเลส
โดยเฉพาะคืออวิชชาหรือมิจฉาทิฎฐิ ต้องใช้แพทย์ทางวิญญาน คือ “พระพุทธเจ้า” มารักษาด้วยยา
คือ “ธรรมะ” เท่านั้นถึงจะหายขาดจากโรคทางวิญญานนี้ได้ โดยทรงมีวิธีการรักษาคือทรงใช้ญาณ
ตรวจดูโรค เมื่อรู้ภาวะของเหล่าสรรพสัตว์แล้วก็ทรงวางยา (การแสดงธรรม) คือ ธรรมโอสธ เพื่อเป็น
การสกัดตันตของโรคที่นอนเนื่องในสันดาน ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้อย่างไม่มีใคร
ยิ่งกว่า

บทที่ ๓

หลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธและการรักษาพยาบาล ตามแนวแพทย์สมัยใหม่

ร่างกายและจิตใจมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้งกันตลอดเวลา เมื่อมนุษย์มีความเจ็บป่วยทางร่างกาย จิตใจก็พลอยกระทบกระเทือนไปด้วย ในทำนองเดียวกันเมื่อมนุษย์ไม่สบายใจ ร่างกายก็พลอยกระทบกระเทือนไปด้วยเช่นกัน ดังนั้นการบำบัดรักษามนุษย์เมื่อมีความเจ็บป่วยก็จำเป็นต้องดำเนินการควบคู่กันไปทั้งด้านร่างกายและจิตใจ

๓.๑ วิเคราะห์หลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธ

ในครั้งพุทธกาลเมื่อหมู่ภิกษุสงฆ์เกิดอาพาธ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุมีเครื่องยาต่างๆ ไว้ใช้ตามความจำเป็นและเหมาะสมแก่โรค และทรงอนุญาตให้ใช้เภสัชสมุนไพร อาหาร และการใช้วิธีการต่างๆ นอกเหนือจากการใช้ยาในการบำบัดรักษาดังนี้

๓.๑.๑ ทรงอนุญาตเภสัช ๕ ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย เป็นได้ทั้งยา และมีคุณประโยชน์ทางโภชนาการ ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธด้วยโรคผอมเหลืองฉันอาหารไม่ได้ รับประเคนเก็บไว้ฉันได้นาน ๗ วัน และฉันได้ตลอดเวลา

๓.๑.๒ ทรงอนุญาตให้ใช้อาหารเป็นยาและบำรุงสุขภาพตามที่ระบุไว้ คือ น้ำข้าวใส น้ำต้มถั่วเขียวไม่ขึ้น น้ำต้มถั่วเขียวข้น น้ำต้มเนื้อ ทรงอนุญาตให้ภิกษุอาพาธที่ฉันยาถ่าย ใช้บำรุงสุขภาพได้^๑ ข้าวยาคุ เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงประชวรด้วยโรคลมในพระอุทร พระอานนทได้ต้มข้าวยาคุซึ่งปรุงด้วยข้าวสาร ถั่วเขียวและงาบดถวาย ทรงดื่มแล้วหายจากการประชวร^๒ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ข้าวยาคุเป็นยามีประโยชน์ ๕ ประการ คือ บรรเทาความหิว บรรเทาความกระหาย ทำให้ลมเดินคล่อง ชำระลำไส้ และช่วยย่อยอาหาร^๓

๓.๑.๓ การใช้ความร้อน เมื่อภิกษุอาพาธด้วยโรคลมตามอวัยวะเพื่อบำบัดรักษาโรค ทรงอนุญาตการเข้ากระโจมรมเหงื่อ รมด้วยใบไม้ การรมใหญ่ และทรงอนุญาตน้ำต้มใบไม้ชนิดต่างๆ ใส่อ่างสำหรับอาบหรือแช่ได้ ทรงอนุญาตให้รมคว้น ทรงอนุญาตเรือนไฟสำหรับอบตัว

๓.๑.๔ การพักผ่อนอิริยาบถ สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าแสดงธรรมเกือบตลอดทั้งคืน พระองค์ทรงมีอาการปวดหลังทรงใช้การบำบัดด้วยวิธีการพักผ่อน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สารีบุตร...จงแสดงธรรมมีกถาแก่ภิกษุทั้งหลาย เราเมื่อยหลัง จักขอพักผ่อนสักหน่อย”

๓.๑.๕ ทรงอนุญาตให้ทำการผ่าตัด ภิกษุที่อาพาธเป็นเนื้องอกที่ยื่นออกมา ทรงอนุญาตให้ทำการผ่าตัดด้วยวิธีต่างๆ คือ การผ่าตัดเนื้องอก ทรงอนุญาตให้ตัดด้วยเกลือ น้ำมันทาแผล ผ่าเก่า ซับน้ำมันที่ไหลแฉะ

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๙/๖๒,๖๓.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๔/๗๐.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๒/๘๙, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๗/๓๕๐

๓.๑.๖ การเสด็จเยี่ยมและพยาบาลภิกษุไข้ ครั้งหนึ่งพระองค์เสด็จเยี่ยมภิกษุที่โรงไข้ (คิลานศาลา) ทรงพบภิกษุรูปหนึ่งอาพาธถูกทอดทิ้งนอนจมอุจจาระไม่มีใครพยาบาลพระองค์ รักษาพยาบาล ดังพุทธดำรัสว่า “อานนท์เธอไปตักน้ำมา เราจะอาบน้ำให้ภิกษุนี้” พระอานนท์ทูลสนองพระดำรัสแล้วตักน้ำมาถวาย พระผู้มีพระภาคทรงราดน้ำ ท่านพระอานนท์ขัดสี พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประคองศีรษะขึ้นท่านพระอานนท์ยกเท้าวางบนเตียง^๔ จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมของผู้ป่วย ความสะอาดทางร่างกาย สิ่งแวดล้อมที่เป็นระเบียบเรียบร้อย ปลอดภัยโปร่งโล่งสบาย เป็นปัจจัยหนึ่งส่งเสริมให้ผู้ป่วยหายเร็วขึ้น

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าวิธีการรักษาผู้ป่วยตามแนวพุทธนั้นมีมากมายหลายวิธี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอาการของผู้ป่วยว่าเป็นโรคแบบไหน อย่างไร เช่น การรักษาด้วยการใช้สมุนไพร ได้แก่ พืช สัตว์ แร่ธาตุ เช่น เกล็ด ๕ ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย ซึ่งเป็นทั้งอาหารและยารักษาโรค ผอมเหลือง รากบัวและเหง้าบัว รักษาโรคร้อนในกาย น้ำต้มถั่วเขียว น้ำต้มเนื้อ ใช้บำรุงสุขภาพของภิกษุ การรักษาด้วยความร้อน พระพุทธองค์ทรงอนุญาตการใช้ไฟในการลดความอ้วน การรมด้วยใบไม้ น้ำต้มใบไม้ รักษาโรคลมตามอวัยวะ การรักษาด้วยการพักผ่อนอิริยาบถ เป็นการรักษาอาการปวดเมื่อยในร่างกาย การรักษาโดยการผ่าตัด เพื่อรักษาโรคฝีและเนื้องอก ทรงแสดงพุทธนภาพ รักษาแผลของอุบาสิกาสื่อสุปปิยา ทรงอนุญาตผู้รักษาพยาบาลเพื่อให้โรคหายเร็ว ทรงเสด็จเยี่ยมภิกษุอาพาธและทรงรักษาพยาบาลด้วยพระองค์เอง ทรงให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมของผู้ป่วย เช่น การดูแลความสะอาด และอากาศปลอดภัยโปร่ง ทรงอนุญาตคุณธรรมของผู้รักษาพยาบาลผู้ป่วย ๕ ประการ คือ สามารถจัดยาละของแสง ความมีเมตตาธรรม ความไม่รังเกียจอุจจาระปัสสาวะ ปลอดภัยด้วยธรรมิกถา คุณธรรมของคนไข้ ๕ ประการ คือ ทำความสบาย รู้ประมาณในความสบาย บอกอาการใช้ตามความจริง มีความอดทน

๓.๒ วิเคราะห์หลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวทางการแพทย์สมัยใหม่

ถ้าเปรียบร่างกายมนุษย์เหมือนโทรศัพท์มือถือ บางทีโทรศัพท์ชำรุดเพราะมีฝุ่นจับ เมื่อทำความสะอาดปัดฝุ่นออกก็สามารถโทรได้ มนุษย์ก็เหมือนกันถ้าทำความสะอาดในตัวเรากำจัดของเสียออกบ้างก็สามารถมีสุขภาพที่แข็งแรงได้ เพราะร่างกายมนุษย์สามารถบำบัดตนเองได้โดยใช้กลไกทางธรรมชาติ แต่คนส่วนใหญ่ไม่ฟังเสียงตนเอง ฟังยาเคมี ใช้ยาเคมีมากจนเกินความจำเป็นและพึ่งโรงพยาบาลมากเกินไปจึงทำให้เกิดโรคเรื้อรังเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ถ้ามนุษย์หันมาฟังตนเองมากขึ้น ใช้ยาเคมีเท่าที่จำเป็น ปรงอาหารให้เป็นยา หักฟังเสียงร่างกายที่บอกเตือนอยู่เสมอรู้ว่าการรักษาตามแบบแพทย์แผนปัจจุบันไม่ได้สำเร็จทุกอย่าง ต้องใช้การรักษาแบบผสมผสานโดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาดับเหตุของการเกิดโรคจึงจะประสบความสำเร็จในการดูแลสุขภาพ แต่ถ้าแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ รักษาโรคที่ปลายเหตุก็วันแต่จะเพิ่มจำนวนผู้ป่วยโรคเรื้อรังมากขึ้นและเพิ่มความรุนแรงมากขึ้น^๕

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐.

^๕ ใจเพชร กล้าจนและปรางธาราไพโร ชำกรม, โภกร้อนและโรคร้อนทำให้มนุษย์เจ็บป่วยมากขึ้นได้อย่างไร, ศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงสวนป่านาบุญ, (มุกดาหาร: บริษัทสำนักพิมพ์แสงแดดจำกัด), มปท.

เมื่อใช้ยาเคมีแล้วอาการป่วยไม่ดีขึ้นหรือดีขึ้นชั่วคราวและกลับมีอาการเกิดขึ้นอีก แพทย์ทางเลือกเรียกว่า อาการของพิษสะสม ถ้ามีอาการเหล่านี้ต้องแก้ที่ต้นเหตุและรับขับสารพิษออกจากร่างกายแล้วจะไม่กลายเป็นผู้ป่วยเรื้อรังและมีโรคประจำตัวซึ่งได้แก่ ปวดศีรษะบ่อย หงุดหงิด ปวดเมื่อยหลัง ไหล่ คอ มีแผลร้อนในที่ปากเป็นประจำ หรือระบบเผาผลาญทำงานได้น้อยทำให้ร่างกายอ้วน อ่อนเพลีย ง่วงนอน สมาธิไม่ดี ความจำเสื่อม ประสาทตึงเครียด ร่างกายไม่แข็งแรง หน้าตาหมองคล้ำ ผิวพรรณหยาบกร้าน ท้องผูกเรื้อรัง ถ่ายอุจจาระลำบาก เบื่ออาหาร ท้องอืด ท้องเฟ้อ เรอ ผายลมบ่อยและมีกลิ่นเหม็น ปวดท้อง ท้องเสีย ถ่ายอุจจาระเหลวเป็นประจำ คลื่นเหียนอาเจียน เวียนศีรษะ และมีไข้ต่ำๆ ตลอดเวลา เหนื่อยง่าย ปากเหม็น ปากเปื่อย มีกลิ่นตัวแรง เป็นโรคผิวหนังเรื้อรัง มีผื่นคันตามตัว เป็นแผลและฝีบ่อยๆ มีอาการหอบหืด ภูมิแพ้ เป็นลมพิษได้ง่าย ปวดเมื่อยตามร่างกาย ปวดตามข้อตามกระดูก รวมถึงโรคเกาต์หรือรูมาตอยด์ มะเร็งลำไส้ มะเร็งต่อมน้ำเหลืองและมะเร็งอื่นๆ

๓.๒.๑ วิธีการรักษา

การรักษาโรคที่ได้ผลตามแนวทางแพทย์สมัย (แพทย์ทางเลือก) ควรแก้ที่ต้นเหตุ เช่นการรับประทานอาหารตามธรรมชาติ มีการปรุงแต่งรสชาติน้อยเข้าสู่ร่างกาย รับขับสารพิษออกจากร่างกายซึ่งอาจทำได้หลายวิธี เช่น การรับประทานสมุนไพร การรับประทานอาหารเพื่อปรับสมดุลในร่างกาย กัวชัวหรือชุดซาหรือชุดพิษหรือชุดลม การสวนล้างลำไส้ใหญ่ (ดีทอกซ์) การแช่มือแช่เท้าในน้ำสมุนไพร การพอก ทา หยอด ประคบ อบ อาบด้วยสมุนไพรที่ถูกกับร่างกาย กล่าวคือ เมื่อใช้แล้วรู้สึกสบาย การออกกำลังกาย การกดจุดลมปราณ การทำโยคะกายบริหารที่ถูกต้อง การใช้ธรรมชาติเพื่อให้จิตสบายผ่อนคลายความตึงเครียด รู้เพียร รู้พักให้พอดี

๓.๒.๒ กระบวนการขับสารพิษออกจากร่างกาย

ตับเป็นอวัยวะที่สำคัญในร่างกายเป็นอวัยวะที่ใหญ่ที่สุด ทำงานมากที่สุด มีหน้าที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตกว่า ๔๐ อย่าง เช่น การเก็บพลังงานของร่างกาย การขับสารพิษออกจากร่างกาย สร้างน้ำดี ช่วยย่อยอาหารโดยเฉพาะไขมัน สร้างวิตามินบางชนิดและอื่นๆ ถ้าตับเสื่อมสมรรถภาพลง สารพิษก็จะคั่งค้างในร่างกายทั้งของเสียที่เกิดจากร่างกายเป็นปกติ ยาและสารพิษที่เรารับประทานเข้าไปโดยการดื่ม กินและสัมผัสทางประสาท ตับยังมีความสามารถในการทำงานสูงมาก กล่าวกันว่าถึงแม้เนื้อตับจะหายไปบ้างแต่เจ้าตัวยังไม่แสดงอาการใดๆ ที่บ่งบอกว่าตับเสียหายแล้วจนกระทั่งการทำงานของตับลดลงกว่า ๘๐% แล้วจึงจะแสดงอาการออกมา เช่น อาหารไม่ย่อย ท้องอืด โดยเฉพาะเวลารับประทานอาหารมันๆ ปากขม เหนื่อยเพลีย ตัวเหลือง ปวดชายโครงด้านขวา เป็นต้น

ตับไม่มีการเคลื่อนไหว คือไม่เต้นเหมือนหัวใจ ไม่ร้องโครกครากเหมือนลำไส้ ตับวางตัวอยู่นิ่งๆ อยู่ใต้ชายโครงด้านขวา คลำก็ไม่ได้ หลายๆ คนจึงไม่ค่อยนึกถึงตับว่ามีความสำคัญต่อชีวิตอย่างไร

ปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์ พบว่า ยาพาราเซตามอล ทำให้กระบวนการขับสารพิษออกจากร่างกายของตับลดลง ทำให้ผู้ที่รับประทานยาพาราเซตามอลเป็นประจำจะเสี่ยงต่อโรคหอบหืดมากถึง ๒๐๐% ถ้ารับประทานยาพาราเซตามอลสัปดาห์ละครั้งจะเสี่ยงต่อการหอบหืดถึง ๘๐%

ดังนั้น ถึงเวลาแล้วที่เราควรใส่ใจต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก ถึงเวลาแล้วที่เราควรรับรู้ว่าการใช้ยาเคมีที่เกินความจำเป็นมีผลเสียต่อสุขภาพอย่างไร ถึงเวลาแล้วที่เราควรหาทางเลือกที่ถูกต้องในการดูแลรักษาสุขภาพของตนเอง และถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องรักษาดูแลปัญหาสุขภาพที่ต้นเหตุ

๓.๒.๓ ผลจากการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธ

การรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธการการรักษาที่ได้ผลดีมาก พระพุทธเจ้าทรงหายจากอาการประชวร พระโมคคัลลานะ หายจากการอาพาธ พระสารีบุตรหายจากการอาพาธด้วยโรคร้อนในกาย ภิกษุหายจากอาพาธด้วยโรคลมเสียดท้อง เป็นต้น

หมอชีวกโกมารภจ รักษาโรคได้หายขาด เช่น โรคปวดศีรษะ รักษาด้วยเนยใส หนึ่งซอง มือกับทั้งยานัตถ์เพียงครั้งเดียว รักษาพระอาการประชวรด้วยโรคริดสีดวงทวารของพระเจ้าพิมพิสาร ด้วยการทายาที่ใช้เล็บบัดมาเพียงครั้งเดียว รักษาพระอาการประชวรของพระเจ้าจันทปัชชิตด้วยการหุงเนยใสให้มึกลื่น รส เหมือนน้ำผาติให้สวดยเพียงครั้งเดียว ถวายก้านบัวอบพระโอสถ ๓ ก้านแด่พระพุทธเจ้าพร้อมทั้งกราบทูลให้ทรงดพระกระยาหารที่ปรุงด้วยน้ำต้มผักขั้วคราว ไม่นานพระวรกายก็เป็นปกติ ถวายพระโอสถปรุงยาสรรพคุณแรงทาทั่วพระบาท รักษาพระอาการห้อพระโลหิตหายอย่างสนิท ผ่าตัดสมองเศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์ รักษาอาการปวดศีรษะ ผ่าตัดเนื้องอกในลำไส้ของบุตรเศรษฐีชาวเมืองพาราณสีหายเป็นปกติ

๓.๓ เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างหลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธและหลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวทางการแพทย์สมัยใหม่

๓.๓.๑ ความเหมือน

หลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธและการรักษาพยาบาลผู้ป่วยสมัยใหม่มีความเหมือนกันตรงที่ถือว่าร่างกายประกอบด้วยธาตุ ๔ ความไม่สมดุลของธาตุ ๔ โรค การตรวจโรค การวินิจฉัยโรค การใช้สมุนไพร ยา และวิธีการสร้างภูมิคุ้มกันโรค การป้องกันโรค และจรรยาแพทย์

การรักษาพยาบาลผู้ป่วยทางด้านร่างกายและจิตใจตามแนวพุทธมีวิธีการรักษาโรคทางกาย ๓ วิธี คือ การรักษาทางการแพทย์ การใช้สมุนไพรบำบัด และการใช้ธรรมะบำบัด

การรักษาพยาบาลผู้ป่วยทางด้านร่างกายและจิตใจสมัยใหม่ (แพทย์ทางเลือก) ด้านร่างกาย เช่น อาการปวดศีรษะบอย หงุดหงิด ปวดเมื่อยหลัง ไหล่ คอ เป็นต้น รักษาโดยการรับประทานอาหารตามธรรมชาติที่ปรุงแต่งรสชาติน้อย การขับสารพิษออกจากร่างกาย ซึ่งอาจทำได้หลายวิธี เช่น การรับประทานสมุนไพร การรับประทานอาหารเพื่อปรับสมดุลในร่างกาย การพอก ทา หยอด ประคบ อบ อาบ การออกกำลังกาย การทำโยคะ การกดจุดลมปราณ เป็นต้น ส่วนด้านจิตใจ คือ การใช้ธรรมะเพื่อให้จิตใจสบายผ่อนคลายความตึงเครียด รู้เพียร รู้พักให้พอดี

๓.๓.๒ ความแตกต่าง

หลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธ คือ การจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการรักษาพยาบาลผู้ป่วยเพื่อให้ผู้ป่วยรู้สึกสบายในบรรยากาศรอบๆ ข้าง ดังกรณีของพระติสสะซึ่งท่านได้ล้มป่วยด้วยโรคร้าย มีตุ่มขนาดใหญ่ขึ้นเต็มตัว ตุ่มที่แตกก็ส่งกลิ่นเหม็น จนผ้าสบงจีวรปนเปื้อนด้วยเลือดและหนอง เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบจึงเสด็จไปดูแลรักษาพระติสสะด้วยพระองค์เอง

มีการผลัดเปลี่ยนสรวงจิรวรตลอดจนภูสรีระและอาบน้ำให้ เมื่อพระติสสะสบายตัวและรู้สึกดีขึ้น พระพุทธรองค์ ได้ตรัสกับพระติสสะว่า “อีกไม่นาน กายนี้จักนอนทับแผ่นดินปราศจากวิญญานเหมือนท่อนไม้ที่ถูกทิ้งแล้วหาประโยชน์ไม่ได้” พระติสสะพิจารณาตาม เมื่อพระพุทธรองค์ตรัสเสร็จ พระติสสะก็บรรลุปะระอรหันต์พร้อมกับดับขันธในเวลาเดียวกัน

การรักษาพยาบาลสมัยใหม่ที่กำลังได้รับความนิยมอยู่ในปัจจุบันคือ การทำกัวซา หรือชูดชา หรือชูดพิษ หรือชูดลมและการสวนล้างลำไส้ใหญ่ (ดีท็อกซ์) เพื่อขับสารพิษออกจากร่างการ

๓.๔ สรุป

หลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธและการรักษาพยาบาลสมัยใหม่ (แพทย์ทางเลือก) เป็นวิธีการที่สามารถป้องกันโรคที่จะเกิดขึ้นแก่มนุษย์ทั้งด้านร่างกายและจิตใจได้ แต่ในทางกลับกันเมื่อคนเรามีการดูแลสุขภาพของตนเองก่อนแล้ว เมื่อถึงเวลาหนึ่งการรักษาด้วยวิธีการต่างๆ ที่อาจจะมีความแตกต่างกันตามอาการของโรคก็เป็นเพียงการเยียวยารักษาในระดับหนึ่งเท่านั้น เมื่อร่างกายเกิดความเปลี่ยนแปลงไป สิ่งที่ดีที่สุดคือการป้องกันหรือการดูแลสุขภาพของตนเองก่อน เพราะเราย่อมรู้สาเหตุที่เกิดขึ้นของโรคนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี แล้วปรับสมดุลของร่างกายด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การบริโภคอาหาร การออกกำลังกาย การบริหารจัดการ การอยู่กับธรรมชาติและสุขลักษณะที่ถูกต้อง เป็นการรักษาพยาบาลที่สอดคล้องกับหลักการรักษาพยาบาลทั้งตามแนวพุทธและสมัยใหม่ เพราะเป็นการรักษาที่ต้นเหตุนั่นเอง

บทที่ ๔

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๔.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีจุดมุ่งหมายเพื่อ ๑) ศึกษาหลักการรักษาพยาบาลตามแนวพุทธ ๒) วิเคราะห์หลักการรักษาพยาบาลตามแนวพุทธและการรักษาพยาบาลสมัยใหม่ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารเชิงเนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งผู้วิจัยได้พบประเด็นที่สามารถนำมาสรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะตามลำดับดังนี้

จากการศึกษาพบว่า

๔.๑.๑ หลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธนั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการบำบัดรักษาและป้องกันโรคที่เกิดขึ้นกับพระองค์และพระภิกษุสงฆ์ที่อาพาธทางกายและทางใจดังนี้

ทางด้านร่างกาย อันประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ วาโยธาตุ เตโชธาตุ ธาตุที่ ๕ คือ อากาศธาตุ มีลักษณะเป็นช่องว่าง ได้แก่ ตา หู จมูก ปาก คอ ทวารหนัก ทวารเบา ความไม่สมดุลของธาตุ ๔ ทำให้เกิดโรคทั้งทางกายและทางใจ ดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า อาพาธมีดีมีเสมหะ มีไข้ เป็นสมุฏฐาน อาพาธเกิดแต่ฤดูแปรปรวน การบริหารไม่สม่ำเสมอ ความเพียรเกินกำลัง วิกาของกรรม ความหนาว ความร้อน ความเครียด ความหิวกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ความสัมผัสแห่งเหลือบ ยุบ ลม แดง สัตว์เลื้อยคลาน การใช้สมุนไพร ยา และวิธีการในการรักษาสร้างภูมิคุ้มกันโรค ป้องกันโรค ทรงดำริวิธีบำบัด ทรงอนุญาตเภสัช ๕ ซึ่งเป็นทั้งยาและนำไปประกอบอาหาร ให้ภิกษุฉันได้ทั้งในกาลและนอกกาล ทรงอนุญาตมูลเภสัช กสาวเภสัช ปั่นณเภสัช ผลเภสัช ชตุเภสัช โลณเภสัช จุนเภสัช น้ำปานะ มีการใช้สมุนไพร ยาหลายประเภทและวิธีการในการกิน ดื่ม พอก ทา หยอดยา นัตถุยา สูดควัน ให้ความอบอุ่นและความร้อน เช่น รมควันรักษาโรคเรื้อน อาบน้ำอุ่น แช่วัยวะที่ปวดในน้ำอุ่น อบไอน้ำสมุนไพร การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน ได้แก่ กินอาหารมีประโยชน์ ถูกหลักอนามัย พอประมาณ การขับถ่าย ความสะอาด การสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม การสวมเสื้อผ้าเหมาะสมกับสภาพอากาศ เน้นการสร้างภูมิคุ้มกันในร่างกายและการป้องกันโรค

ทางด้านจิตใจ การรักษาโรคที่เกิดขึ้นทางใจนั้น พระพุทธเจ้าทรงมีความเชี่ยวชาญในด้านการรักษาโรคทางใจโดยเฉพาะกล่าวคือ ทรงเป็นแพทย์ในทางวิญญูณ ท่านเปรียบเทียบโรคทางกาย รักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันก็หายได้ แต่โรคทางวิญญูณ คือ โรคทางความคิดหรือโรคทางกิเลส ตัณหา ได้แก่ จิตหรือมโนส่วนลึกที่มันเป็นได้ด้วยอำนาจของกิเลส โดยเฉพาะคืออวิชชาหรือมิจฉาทิฎฐิ ต้องใช้แพทย์ทางวิญญูณ คือ “พระพุทธเจ้า” มารักษาด้วยยา คือ “ธรรมะ” เท่านั้น ถึงจะหายขาดจากโรคทางวิญญูณนี้ได้ โดยทรงมีวิธีการรักษาคือทรงใช้ญาณตรวจดูโรค เมื่อรู้ภาวะของเหล่าสรรพสัตว์แล้วก็ทรงวางยา (การแสดงธรรม) คือ ธรรมโอสธ เพื่อเป็นการสกัดตันตของโรคที่นอนเนื่องในสันดาน ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า

๔.๑.๒ หลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธและการรักษาพยาบาลสมัยใหม่ (แพทย์ทางเลือก) เป็นวิธีการที่สามารถป้องกันโรคที่จะเกิดขึ้นแก่มนุษย์ทั้งด้านร่างกายและจิตใจได้ แต่ในทางกลับกันเมื่อคนเรามีการดูแลสุขภาพตนเองก่อนแล้ว เมื่อถึงเวลาหนึ่งการรักษาด้วยวิธีการต่างๆ ที่อาจจะมีแตกต่างกันตามอาการของโรคก็เป็นเพียงการเยียวยารักษาในระดับหนึ่งเท่านั้น เมื่อร่างกายเกิดความเปลี่ยนแปลงไป สิ่งที่ดีที่สุดคือการป้องกันหรือการดูแลสุขภาพของตนเองก่อน เพราะเราย่อมรู้สาเหตุที่เกิดขึ้นของโรคนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี แล้วปรับสมดุลของร่างกายด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การบริโภคอาหาร การออกกำลังกาย การบริหารจัดการ การอยู่กับธรรมชาติและสุขลักษณะที่ถูกต้อง เป็นการรักษาพยาบาลที่สอดคล้องกับหลักการรักษาพยาบาลทั้งตามแนวพุทธและสมัยใหม่เพราะเป็นการรักษาที่ต้นเหตุนั่นเอง

๔.๒ อภิปรายผล

การศึกษาวិเคราะห์หลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธและการรักษาพยาบาลสมัยใหม่ มีประเด็นที่ควรนำมาอภิปรายผลดังนี้

๔.๒.๑ ในครั้งพุทธกาลเมื่อหมู่ภิกษุสงฆ์เกิดอาพาธ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุมิเครื่องยาต่างๆ ไว้ใช้ตามความจำเป็นและเหมาะสมแก่โรคและทรงอนุญาตให้ใช้เภสัชสมุนไพร อาหาร และการใช้วิธีการต่างๆ นอกเหนือจากการใช้ยาในการบำบัดรักษาดังนี้

๑) ทรงอนุญาตเภสัช ๕ ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย เป็นได้ทั้งยาและมีคุณประโยชน์ทางโภชนาการ ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธด้วยโรคผอมเหลืองฉันอาหารไม่ได้รับประทานเก็บไว้ฉันได้นาน ๗ วัน และฉันได้ตลอดเวลา

๒) ทรงอนุญาตให้ใช้อาหารเป็นยาและบำรุงสุขภาพตามที่ระบุไว้ คือ น้ำข้าวใส น้ำต้มกล้วยไม้ขี้หนู น้ำต้มกล้วยขี้หนู น้ำต้มเนื้อ ทรงอนุญาตให้ภิกษุอาพาธที่ฉันยาถ่าย ใช้บำรุงสุขภาพได้ ข้าวยาคุ เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงประชวรด้วยโรคลมในพระอุทร พระอานนทได้ต้มข้าวยาคุซึ่งปรุงด้วยข้าวสาร กล้วยและงาบดถวาย ทรงดื่มแล้วหายจากการประชวร พระพุทธเจ้าตรัสว่า ข้าวยาคุเป็นยามีประโยชน์ ๕ ประการ คือ บรรเทาความหิว บรรเทาความกระหาย ทำให้ลมเดินคล่อง ชำระลำไส้ และช่วยย่อยอาหาร

๓) การใช้ความร้อน เมื่อภิกษุอาพาธด้วยโรคลมตามอวัยวะเพื่อบำบัดรักษาโรค ทรงอนุญาตการเข้ากระโจมรมเหงื่อ รมด้วยใบไม้ การรมใหญ่ และทรงอนุญาตน้ำต้มใบไม้ชนิดต่างๆ ใส่อ่างสำหรับอาบหรือแช่ได้ ทรงอนุญาตให้รมคว้น ทรงอนุญาตเรือนไฟสำหรับอบตัว

๔) การพักผ่อนอิริยาบถ สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าแสดงธรรมเกือบตลอดทั้งคืน พระองค์ทรงมีอาการปวดหลังทรงใช้การบำบัดด้วยวิธีการพักผ่อน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สารีบุตร...จงแสดงธรรมมีกถาแก่ภิกษุทั้งหลาย เราเมื่อภายหลัง จักขอพักผ่อนสักหน่อย”

๕) ทรงอนุญาตให้ทำการผ่าตัด ภิกษุที่อาพาธเป็นเนื้องอกที่ยื่นออกมา ทรงอนุญาตให้ทำการผ่าตัดด้วยวิธีต่างๆ คือ การผ่าตัดเนื้องอก ทรงอนุญาตให้ตัดด้วยเกลือ น้ำมันทาแผล ผ้าเก่าชุบน้ำมันที่ไหลเอี่ยม

๖) การเสด็จเยี่ยมและพยาบาลภิกษุไข้ ครั้งหนึ่งพระองค์เสด็จเยี่ยมภิกษุที่โรงไข้ (คิลานศาลา) ทรงพบภิกษุรูปหนึ่งอาพาธถูกทอดทิ้งนอนจมอุจจาระไม่มีใครพยาบาลพระองค์รักษาพยาบาล

ดังพุทธดำรัสว่า “อานนท์เธอไปตักน้ำมา เราจะอาบน้ำให้ภิกษุนี้” พระอานนท์ทูลสนองพระดำรัสแล้ว ตักน้ำมาถวาย พระผู้มีพระภาคทรงราดน้ำ ทานพระอานนท์ขัดสี พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประคอง ศีรษะขึ้นท่านพระอานนท์ยกเท้าวางบนเตียง จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญต่อ สิ่งแวดล้อมของผู้ป่วย ความสะอาดทางร่างกาย สิ่งแวดล้อมที่ เป็นระเบียบเรียบร้อย ปลอดภัยโล่ง สบาย เป็นปัจจัยหนึ่งส่งเสริมให้ผู้ป่วยหายเร็วขึ้น ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อุทัยวรรณ เลาประเสริฐสุข** ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง “พุทธวิธีบรรเทาทุกข์ยามเจ็บป่วย” พบว่า แนวทางการ แก้ไขปัญหาความเจ็บป่วยตามวิธีของพระพุทธเจ้าว่ามีอยู่ ๒ ระดับ คือระดับโลกียะ เป็นพุทธวิธีที่ทรงมี เป้าหมายเพื่อการบรรเทาทุกข์ยามเจ็บป่วยและระดับโลกุตตระเป็นพุทธวิธีที่ทรงมีเป้าหมายเพื่อการ ดับทุกข์ คือ บรรลुพระนิพพาน โดยทั้ง ๒ วิธีนี้ สามารถนำไปเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสม และมีความจำเป็นกับความต้องการของแต่ละบุคคลได้อย่างดียิ่ง พระพุทธเจ้าทรงมีแนวทางในการแก้ ปัญหาสุขภาพและความเจ็บป่วย ๒ แนวทางใหญ่ๆ คือ ๑) การป้องกัน ด้วยการดูแลสุขภาพ อนามัยอย่างครบถ้วนทั้งทางด้านกายภาพและจิตภาพ ๒) การรักษาโรคด้วยพระธรรม ซึ่งทรงนำเอา หลักธรรมชั้นสูงหมวดต่าง ๆ ที่ทรงได้จากการตรัสรู้มาบำบัดรักษาโรค

๔.๒.๒ การรักษาพยาบาลสมัยใหม่ (แพทย์ทางเลือก)

การสะสมสารพิษในร่างกายเป็นสาเหตุให้เกิดอาการปวดศีรษะบ่อย หงุดหงิด ปวดเมื่อย หลัง อ่อนเพลีย ประสาทตึงเครียด เป็นต้น การรักษาพยาบาลผู้ป่วยด้านร่างกายสมัยใหม่โดยการ รับประทานอาหารตามธรรมชาติที่มีการปรุงแต่งรสชาติน้อย การรับประทานสมุนไพร การ รับประทานอาหารเพื่อปรับสมดุลในร่างกาย การแช่มือและเท้าในน้ำสมุนไพร การพอก ทา หยอด ประคบ อบ อาบด้วยสมุนไพร การออกกำลังกาย การทำโยคะ การรักษาที่ได้รับความนิยมในปัจจุบัน คือ การทำกัวซา หรือชุดซาหรือชุดพิษหรือชุดลม และการสวนล้างลำไส้ใหญ่ (ดีทอกซ์) เพื่อขับ สารพิษออกจากร่างกาย เป็นต้น

การรักษาพยาบาลผู้ป่วยด้านจิตใจตามแนวสมัยใหม่ (แพทย์ทางเลือก) คือ การใช้ธรรมะ มาจัดสิ่งปนเปื้อนออกจากจิตใจโดยการเจริญจิตภาวนาและวิปัสสนากรรมฐานเพื่อให้จิตใจไม่ขุ่นมัว ตึงเครียด รู้เพียรรู้จักให้พอดีซึ่งมีความสอดคล้องกับ**สมพร บุขราทิจ** ที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พุทธ วิธีจิตบำบัด” ว่า พุทธวิธีจิตบำบัดเป็นการรักษาโดยอิงมนุษยวิทยา (Humanistic Approach) เกี่ยวกับปรัชญา การคิดอย่างมีเหตุผลและพระพุทธศาสนาจัดอยู่ในประเภทนี้ สรุปได้ความว่าการนำ พระพุทธศาสนามาใช้ในการทำจิตบำบัดทำได้สองทาง คือ การศึกษาปฏิบัติธรรมโดยตรงมีเป้าหมาย คือการบรรลุธรรม เข้าถึงภาวะที่จิตสงบ สันทุกข์ และอีกทางหนึ่งนั้นเป็นการนำหลักพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ ซึ่งเป้าหมายของการรักษา (การปฏิบัติธรรม) คือ การค้นหาว่ามีอะไรตกค้างอยู่ในใจ บ้าง ขจัดสิ่งตกค้างอันเป็นสิ่งปนเปื้อนออกไปจากใจ เมื่อใจสะอาดมีสิ่งปนเปื้อนน้อยลงเท่าใดการรับรู้ โลกการรู้จักชีวิตก็จะเป็นจริงมากขึ้น สิ่งเร้าต่างๆ ที่เคยทำให้จิตใจวุ่น ไม่สงบ ก็ไม่มีอิทธิพลอีก ต่อไป เป็นใจที่ สงบ เอิบอิ่มรู้จักโลก รู้จักชีวิตตามที่ เป็นจริงและมีสุขภาพจิตสมบูรณ์และสอดคล้อง กับงานวิจัยของ**พระอธิการไพศาล กิตติภทโท** (บำรุงแคว้น) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษา วิเคราะห์ เรื่องการประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาในการบำรุงรักษาจิตผู้ป่วย” พบว่า ร่างกายและจิตใจทั้งสองนี้มีความสัมพันธ์กัน เมื่อมนุษย์ป่วยทางด้านร่างกาย จิตใจก็พลอยกระทบกระเทือนไปด้วย ในทำนองเดียวกัน เมื่อมนุษย์ไม่สบายใจ ร่างกายก็พลอยกระทบกระเทือนไปด้วย การบำบัดรักษาต้อง

ดำเนินควบคู่กันไปทั้งด้านร่างกายและจิตใจ บางคนป่วยใจมากกว่าป่วยกาย เมื่อจิตใจสำคัญกว่าร่างกายเช่นนี้ พระพุทธศาสนาจึงเน้นเรื่องการดูแลจิตใจเป็นสำคัญ การนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบำบัดดูแลผู้ป่วยด้านจิตใจ เป็นวิถีทางบำบัดรักษาที่มี เหตุผลทางวิทยาศาสตร์รองรับ ส่งผลให้การบำบัดโรคทางกายหายได้ไวหรือไม่ลุกลามไป การศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับการแพทย์และการเยียวยา ๒ ด้าน คือ ด้านสัจธรรม คือ การดูแลรักษาชีวิตตามธรรมชาติ กับด้านจริยธรรม คือ การดูแลรักษาโรคที่ เกิดขึ้นทั้งทางกายและจิตใจด้วยการเน้นการกระทำที่ถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์แก่คนใช้อย่างแท้จริง

๔.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธและการรักษาพยาบาลสมัยใหม่ ผู้วิจัยได้พบประเด็นที่น่าสนใจควรแก่การศึกษาค้นคว้าจึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

๔.๓.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

พระพุทธศาสนาถือว่าความเจ็บป่วยเป็นปัญหาสำหรับมนุษย์เช่นเดียวกับความแก่และความตายเพราะความเจ็บป่วยเป็นกระบวนการของชีวิตที่ดำเนินไปตามกฎธรรมชาติซึ่งใครๆ ไม่อาจปฏิเสธได้ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้” ดังนั้นมนุษย์จึงพยายามแสวงหาวิธีการเอาชนะความเจ็บป่วยด้วยรูปแบบวิธีการต่างๆ เพื่อให้ตัวเองปลอดภัยจากการเจ็บป่วยนั้น ในสมัยโบราณมนุษย์ใช้หลักการรักษาพยาบาลผู้ที่มีอาการเจ็บป่วยด้วยวิธีการทางธรรมชาติ กล่าวคือ การใช้ยาสมุนไพรที่หาได้ตามธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นแบบรับประทาน แบบทา แบบพอกภายนอก ผู้ที่จะทำการรักษาพยาบาลได้ต้องเป็นผู้รู้และเข้าใจเกี่ยวกับสมุนไพรที่มีอยู่อย่างหลากหลายในธรรมชาติและสามารถนำมาประกอบหรือปรุงเป็นยารักษาผู้ป่วยตามอาการของโรคที่เกิดขึ้น

๔.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

การหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่เป็นมูลเหตุที่ก่อให้เกิดโรค อาจช่วยป้องกันการเกิดโรคได้ อย่างไรก็ตามเมื่อเจ็บป่วยด้วยโรคบางอย่างก็อาจแก้ไขได้โดยการปรับปรุงพฤติกรรม เช่น การออกกำลังกายและการดัดตนด้วยท่าฤๅษีดัดตนซึ่งเป็นภูมิปัญญาของไทยที่เน้นการจัดโครงสร้างของร่างกายให้เข้าที่ด้วยตนเอง นอกจากนี้ ยังมีวิธีการรักษาโรคทางกายด้วยการรับประทานอาหารตามธรรมชาติที่ปรุงแต่งรสชาติน้อยเข้าสู่ร่างกาย การรับประทานสมุนไพร การใช้ธรรมะบำบัดและการขับสารพิษออกจากร่างกาย

๔.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

๑) ควรศึกษาวิธีการดูแลรักษาสุขภาพของพระสงฆ์ไทยตามแนวแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือก

๒) ควรศึกษาวิเคราะห์พืชสมุนไพรที่จะนำมาทำการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพุทธและแพทย์ทางเลือก

๓) ควรศึกษาวิเคราะห์การส่งเสริมสุขภาพด้วยสมุนไพรที่เป็นทั้งยาและอาหารในสถานศึกษาและในชุมชน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย-บาลี

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ:

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. แนวคิดไทยเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วยในภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๒.

กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๖.

นวลฉวี วรรณพันธ์. นาฬิกาชีวิต. กรุงเทพมหานคร: บริษัทฟ้าอภัยจำกัด. ๒๕๔๘.

พุทธทาสภิกขุ. แก่นพุทธศาสน์. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๑.

พุทธทาสภิกขุ. ธรรมศาสตร์: ปรัชญาแห่งความพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: มิตรสัมพันธ์กราฟฟิค, ๒๕๕๐.

เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ. การแพทย์แผนไทย การแพทย์แบบองค์รวม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช. เวชกรรมแผนไทย. เอกสารการสอนชุดวิชาเวชกรรมแผนไทย หน่วยที่ ๑-๘. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช, ๒๕๔๘.

บาลี อานาถและบุษกร เมธากร. เอกสารการสอนชุดวิชาหลักธรรมนามัย. พิมพ์ครั้งที่ ๑. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช, ๒๕๔๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

สมพร บุชราทิจ. พุทธวิธีจิตบำบัด. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์นันทพันธ์, ๒๕๔๒.

อภิชาติ ลิ้มติยะโยธิน. เอกสารการสอนชุดวิชาแนวคิดแผนไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช, ๒๕๔๗.

(๒) วิทยานิพนธ์:

กิตติพงษ์ แนวกิจ และคณะ. “ศึกษาเปรียบเทียบปริมาณสารแคพไซซินอยด์ (Capsaicinoids) จากพริกชนิดต่างๆ ในประเทศไทย”. วิทยานิพนธ์การแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต. โครงการพัฒนาศาสนา สถาบันการแพทย์แผนไทยกระทรวงสาธารณสุข. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๔๓.

เกศณี ลิ้มบุญสืบสาย. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุสาสนา”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธานุสาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

จิตาพร ภูริพัฒน์วงศ์. “การตรวจหาสารสเตียรอยด์ในยาลูกกลอนที่มีจำหน่ายในอำเภอหาดใหญ่จังหวัดสงขลา”. **รวมบทความงานวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต.** โครงการพัฒนาศาสนา สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๕๓.

จุฑามาศ วาริแสงทิพย์. “การฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยไตวายเรื้อรังระยะสุดท้ายด้วยธรรมปฏิบัติ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

นิรุจน์ อุทธาและสงวนศักดิ์ พลโยธา. “การพัฒนาระบบการแพทย์แผนไทยแบบผสมผสานด้วยวิธีการใช้สมุนไพรในการดูแลตนเองของผู้ป่วยโรคข้อและกระดูกเสื่อมและศึกษารูปแบบการให้บริการในสถานบริการสาธารณสุขจังหวัดขอนแก่น”. **รวมบทความงานวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต.** โครงการพัฒนาศาสนา สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๕๓.

พระครูอินทสารวิจิตร อินทสโร (กิจโร). “ศึกษาการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรและธรรมโอสที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุสาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท). “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสุขภาพแบบองค์รวมในพระพุทธานุสาสนาเถรวาทกับแนวคิดตะวันตก”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาปองปรีดา ปริบุญโณ. “การป้องกันและการรักษาโรคตามหลักพระพุทธานุสาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาพรเทพ อุตโตโม (เดชประสาธ). “การศึกษาวิธีบำบัดโรคซึมเศร้าตามแนวพระพุทธานุสาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระอธิการไพศาล กิตติภทโท (บำรุงแก้ว). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการใช้พุทธปรัชญาในการบำรุงรักษาจิตผู้ป่วย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

ไมตรี สุทธิจิตต์, “อาหารสำหรับการรักษาผู้ติดเชื้อเอชไอวีและผู้ติดเชื้อเอดส์”, **บทความ.** ภาควิชาเคมี คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙. อ้างใน สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข. **รวมบทความงานวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๕๓.

ศศิธร เขมาภรณ์. “การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมกับการแพทย์แผนไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สมทรง ณ นคร (ศุภศิลา) และคณะ. “ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมการใช้สมุนไพรรักษาโรคของชาวชนบทและบุคลากรสาธารณสุขภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. **รวมบทคัดย่องานวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต**. โครงการพัฒนาตำราสถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๔๓.

สมรทิพย์ สุรพงษ์ และคณะ. “การตรวจหา Dicoumarol ในยาบำรุงเลือดแผนโบราณ”. **รวมบทคัดย่องานวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต**. โครงการพัฒนาตำรา สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๔๓.

สร้อยสุตา อิมอรุณรักษ์. “ผลการฝึกอาณานิคมสติภาวนาต่อภาวะสุขภาพจิต”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

สุรพงษ์ อินทวิเชียร. “ตำรับยาสมุนไพรที่มีอยู่ในเขตอำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย”. **รวมบทคัดย่องานวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต**. โครงการพัฒนาตำรา สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๔๓.

อุทัยวรรณ ลาประเสริฐสุข. “การศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีบรรเทาทุกข์ยามเจ็บป่วย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

เอกชัย ปัญญาณกุลและคณะ. “โครงการศึกษาประสิทธิภาพยาไทย”. **บทคัดย่อ**. สุรินทร์: สำนักงานสาธารณสุข สุรินทร์, ๒๕๓๘. อ้างใน สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข. **รวมบทคัดย่องานวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๔๓.

(๓) รายงานวิจัย:

สวลี ศิริไธ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ จริยธรรม และเกณฑ์ตัดสินปัญหาจริยธรรมทางการแพทย์ในสมัยปัจจุบัน”. **รายงานการวิจัย**. ภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๑.

(๓) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์:

ใจเพชร กล้าจนและปรางธาราไพโร ชำกรม. **โลกร้อนและโรคภัยทำให้มนุษย์เจ็บป่วยมากขึ้นได้อย่างไร**. ศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงสวนป่านาบุญ. Mukdahan: บริษัทสำนักพิมพ์แสงแดดจำกัด, มปท.

พระครูอมรธรรมนิเทศ. **แนวทางนักเทศน์**. บุรีรัมย์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนวัดพระพุทธรูปบาทเขากระโดง. ๒๕๔๓, เอกสารประกอบการเรียนการสอน.

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ). **พระสงฆ์กับสาธารณสุขชุมชน**. เอกสารประกอบการสอนรายวิชา สาธารณสุขในพระไตรปิฎก ชุดที่ ๓. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนวัดพระพุทธรูปบาทเขากระโดง จังหวัดบุรีรัมย์, มปพ.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นายเทอดศักดิ์ ปฏิภาณวัฒน์
วัน เดือน ปีเกิด	วันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๗
สถานที่เกิด	อ.เมือง จ.ขอนแก่น
ประวัติการศึกษา	ม.ศ. ๕ แผนกวิทยาศาสตร์ โรงเรียนเซนต์ดอมินิก
กรุงเทพมหานคร	- สอบเทียบ ม.ศ. ๕ แผนกวิทยาศาสตร์ กรุงเทพมหานคร - นิติศาสตร์บัณฑิต นิติศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพมหานคร - มหาบัณฑิต สาขาพัฒนบริหารศาสตร์ ทางรัฐประศาสนศาสตร์ (นโยบายสาธารณะ) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์(NIDA) - หลักสูตรเภสัชกรรมแพทย์แผนไทยและเวชกรรมแพทย์แผนไทย สถาบันการแพทย์แผนไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข ศูนย์การศึกษาและการพัฒนาการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยขอนแก่น จ.ขอนแก่น - แพทย์แผนไทยบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช จ.นนทบุรี - คณะกรรมการวิชาชีพที่ได้รับขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกอบโรคศิลปะ สาขากาแพทย์แผนไทย ให้แก่ นายเทอดศักดิ์ ปฏิภาณวัฒน์ ๔ ประเภท คือ ๑. ประเภทเภสัชกรรมไทย ๒. ประเภทเวชกรรมไทย ๓. ประเภทผดุงครรภ์ไทย ๔. ประเภทนวดไทย
ตำแหน่งการงาน	ปัจจุบันประกอบอาชีพ กิจการสถานพยาบาลเทอดศักดิ์ คลินิกการแพทย์แผนไทย
ปีที่เข้าศึกษา	๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๖
ปีที่สำเร็จการศึกษา	๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘
ที่อยู่ปัจจุบัน	๓๐๖ หมู่ที่ ๑๒ ต.โจดหนองแก อ.พล จ.ขอนแก่น โทร. ๐๘๑-๗๐๘๖๐๕๑